

Édes Anyanyelvünk

2011. DECEMBER

XXXIII. ÉVF. 5. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Grétsy László:
November 13-a:
a magyar nyelv napja!

Büky László:
Fókuszálunk, kutakodunk

Balázs Géza:
Álomalakzatok

Kemény Gábor:
Oltári csöndet!

H. Varga Márta:
Fáradságnak fáradtság a vége

Kelemen Livia:
„A tanárnő is lánkolja?”

Bogárdi Mihály:
Vastaps

Horváth László:
Szirtok, szanszkritül és társaik

És: nyelvi játékok,
keresztrejtvény, hírek, események

**Hollósy Simon: Nevető lány
(1883)**

É
A

Bízást állíthatjuk, hogy történelmi esemény tanúi vagyunk: 2011. szeptember 26-án az Országgyűlés ellenszavazat nélkül elfogadta, hogy november 13-a legyen a magyar nyelv napja. Mire ez a lap az Önök kezébe kerül, már le is zajlott az első ünnepség.

A magyar nyelvi kultúra ápolásáért, a magyar nyelv korszerűsítéséért folytatott törekvések értek célba. Nem megyünk vissza a nyelvújításig, elég 1967-re gondolni, amikor Lőrincze Lajos, Grétsy László és kollégáik a TIT-ben arra gondoltak, hogy évente rendszeresen népszerűsítsék a magyar nyelvet, legyen magyar nyelv hete. S azóta minden évben van magyar nyelv hete, az elmúlt csaknem ötven

A magyar nyelv jövője

évben talán mindenki találkozott a népszerű nyelvműveléssel. Azután több évtizedes tervezés után

1979-ben elindult a mi lapunk is, s azóta rendszeresen megjelenik – bár rádiós elődje, az Édes anyanyelvünk, sajnos, néhány éve megszűnt. Eredmény a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda megalakulása is (2006). És egy újabb sikertörténet A Magyar Nyelv Múzeumának létrejötte (2008). Most pedig a magyar nyelv napja ért célba (lásd Grétsy László írását a 3. oldalon).

Nem vagyunk elégedetlenek, de még mindig hiányzik a magyar nyelvművelés, nyelvstratégia szervező intézetének a létrehozása. Ez az intézmény figyelné a magyar nyelv folyamatos alakulását, segítené a hivatalos szerveket és a magánembereket nyelvi ügyek megoldásában (névadás, feliratok, helyesírás, nyelvhelyesség, igazságügyi, gazdasági nyelvészet), valamint szolgálná a magyar nyelv hagyományainak őrzését és anyanyelvünk folyamatos fejlődését.

Illesse őszinte tisztelet és megbecsülés azokat az elődeinket, kortársainkat, akik nyelvünk megőrzéséért, korszerűsödéséért áldozatot hoztak, s ma is ezen fáradoznak.

TARTALOM

A magyar nyelv jövője	2
Grétsy László: November 13-a: a magyar nyelv napja!	3
Büky László: Fókuszálunk, kutakodunk	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Álomalakzatok	5
Málnási Ferenc: „Neköm van egy virágkertöm, / Abba sok vadrózsa teröm...”	6
Kemény Gábor: Oltári csöndet!	7
K. G.: Koccan a stílus, csikorog a nyelvtan	7
H. Varga Márta: Fáradságnak fáradság a vége	8
Maróti István: „A magyar nyelvművelés ügyét felelősséggel vállaljuk...” Nyiri János, a Magyar Fejlesztési Bank szóvivője.	9
Balog Lajos: Nem csak helyesírás!	10
Kelemen Livia: „A tanárnő is <i>lájkolja</i> ?”	10
Lipusz Kinga: A <i>be igekötő</i> régen és ma	11
Bogárdi Mihály: <i>Vastaps</i>	11
Kovács József: Csirkealkatrészek	12
Láng Miklós: A kosár	12
Dóra Zoltán: Kezdetben volt az Ige	13
Sz. Györfly Sarolta: Neominimalizmus	13
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Megemlékezés Deme Lászlóról az Eszperantó Szövetségben	14
Holczer József: Értjük? Nem értjük? Félreértjük?	14
Horváth László: <i>Szirtok, szanszkritül</i> és társaik	15
www.manyszi.hu	16
Gasparics Gyula: Fokhagymás burgonyagerezd	17
Hírek, események.	17
Pontozó	18
Új szavak, kifejezések (67.)	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek.	20

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:
Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe:
1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu,
fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444
További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt.
és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 200 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Tagdíj: 1500 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1000 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.
Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza, Bencédy József,

Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, NEMZETI ERŐFORRÁS MINISZTERIUM

a Nemzeti Kulturális Alap, Nemzeti Kulturális Alap

a Brokernet Jövő Alapítvány, BROKERNET JÖVŐ ALAPÍTVÁNY

a Magyar Fejlesztési Bank MFB
segíti. Magyar Fejlesztési Bank Zártkörűen Működő Részvénytársaság

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.
Nyomás: mondAT Kft.

November 13-a: a magyar nyelv napja!

A stilszták nagyon jól tudják, hogy a jó cím már fél siker. Kovalovszky Miklós, kedves egykori kollégám, aki lapunknak sokáig szerkesztőbizottsági tagja is volt, egyik tanulmányát éppen ennek, vagyis a jó cím kritériumainak kifejtésével kezdte. Most, azt hiszem, nem tudok a kritériumoknak teljes mértékben megfelelni, mivel az olyan cím, amely magát a lényegét hiánytalanul tartalmazza, már eleve nem tekinthető jó címnek. Az ún. kishíreknek, amelyek mindössze két-három „kifejtő” mondatból állnak, persze, jó az ilyen figyelemfelkeltő cím, de az én egykolumnásra tervezett írásomnak szinte tördőfés, hiszen ez után – gondolhatja az olvasó – már minden mondat csupán agyonmagyarázás, mellébeszélés, blabla lehet.

A látszat csakugyan ez, a valóság azonban ezúttal más. Én ugyanis írásomban nem annyira a címben foglaltakat kívánom tu-
pírozni, továbbragozni, hanem nyomon követni azt a gondolat- és eseményt, amely a magyar nyelv napjáról szóló országgyűlési határozat elfogadásához vezetett.

Ahhoz, hogy mindent megértsünk, három-négy évet vissza kell mennünk az időben. Pontosabban 2008. április 23-ig, amikor is mindazoknak, akik a magyar nyelvet szeretik és egyik legnagyobb nemzeti kincsüként tartják számon, egy régi ál-
muk vált valóra: megnyílt A Magyar Nyelv Múzeuma. Elnevezésével kapcsolatban viták is voltak. Többen úgy gondolták, hogy a magyar nyelv, amely nemcsak múltunk őrzője, hanem egyúttal jelenünk és jövőnk záloga is, nem múzeumba való, mert ez a szó egyértelműen a régi korok emlékeire, a múltra emlékezteti a látogatókat. Ezért azt javasolták, legyen az intézmény neve inkább A Magyar Nyelv Háza. De végül is A Magyar Nyelv Múzeuma elnevezés győzött, s nem alaptalanul, mert a szó görög eredetije, a *muzion* ezt jelentette: 'a műzsák helye', 'iskola a magasabb képzés számára'. A görög szóban egyébként a különféle művészeteket és tudományokat pártoló kilenc ókori istennő egyikének neve rejlik. Nem hagyhatom említés nélkül, hogy A Magyar Nyelv Múzeumának gondolata egy évtizednél is régebben Pásztor Emil kollégánknak a fejében fogant meg, aki, sajnos, már nem érthette meg az ünnepi pillanatot, nagyszerű javaslatát megvalósulását.

Ott tartunk hát a szálak felfejtésében, hogy 2008. április 23-án ünnepi külsőségek között, Sólyom László köztársasági elnöknek és Vizi E. Szilveszternek, az MTA akkori elnökének jelenlétében megnyílt A Magyar Nyelv Múzeuma. Mint lapunk rendszeres olvasói lapunk cikkeiből és híreiből jól tudják – legfőképpen Balázs Géza jóvoltából, aki az intézményben folyó tevékenység megtervezéséért, a kiállítások megszervezéséért Kováts Dániellel együtt talán a legtöbbet tette –, a múzeum immár sok látogatót vonzó, remek úti cél, amely már eddig is nagymértékben beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Erről nem szólok bővebben, mivel e témával folyóiratunk rendszeresen foglalkozik. (Ezúton ajánlom olvasóink figyelmébe a „Teljessé vált a magyar nyelv otthona” című részletes beszámolót, amely a lap 2010. decemberi számában jelent meg.) Ellenben szólnom kell országos civil szervezetünknek, az Anyanyelvpolók Szövetségének 2008. decemberi tisztújító közgyűléséről, amely mostani írásom tárgyához szorosan hozzátartoz-

zik. Ezen a szövetség akkori ügyvezető elnökeként én terjesztetem elő a javaslatot, hogy A Magyar Nyelv Múzeumának avatási dátuma, 2008. április 23-a legyen ezentúl a magyar nyelv napja, pontosabban szólva, hogy a javaslat elfogadásától kezdve április 23-a minden évben nyilvánítottassék a magyar nyelv napjának. Hangsúlyozom: a javaslat nem tölem, hanem Graf Rezső elnökségi tagunktól származik, csupán az előterjesztés, valamint az érvelés feladata tartozott rám. Ezt készséggel teljesítettem is, már csak azért is, mert a javaslatot igen jónak találtam. Indoklásul azt is elmondtam, hogy bár ez korántsem szokványos javaslat, külföldi példák is vannak rá. Egyet említettem is. 1936. szeptember 26-a volt az első Török Nyelvtudományi Kongresszus megnyitásának napja. E napnak emlékére szeptember 26-a Törökországban attól kezdve minden évben a török nyelv ünnepnapjának, hivatalos állami ünnepnek számít. Ehhez hozzá-

zártam, hogy bár azt nem hiszem, hogy nekünk is hivatalos ünnepé kellene tennünk április 23-át, de arra igenis méltó ez a nap, hogy a magyar nyelvre emlékeztessen mindazokat, akiknek ez az anyanyelvük. A tisztújító közgyűlés résztvevői egyhangúlag elfogadták a javaslatot, ezért azt az Anyanyelvpolók Szövetsége el is juttatta az illetékes helyre, az Oktatási és Kulturális Minisztériumba.

Ezzel azonban még nincs vége a történetnek. A javaslatot illetően a minisztérium illetékesei örömmel fogadták. Kálóczy Katalin főtanácsos – vezetői összefoglalóval, részletes indoklással – olyanná formálta, amilyenné az Országgyűlés elé kerülő határozattervezetet szokás, illetve szükséges, s a dolog ment tovább a magarendjén. Csakhogy közben változott is az ország, s az „új műsorhoz új férfi kell” slágerrészlet valóságtartalmának igazolásaként, a minisztériumi tagolódásrendszer s a személyek változása következtében az ügymenet lelassult, módosult, s már attól kellett tartanunk, hogy eltűnik a történelem süllyesztőjében. Hál' Istennek, nem ez történt. A ja-

vaslatot az új minisztérium, a NEFMI megfelelő részlege is hasznosnak és fontosnak ítélte, parlamenti vitára bocsátotta, több pontján módosította – a napot A Magyar Nyelv Múzeumának megnyitására emlékeztető április 23-a helyett november 13-ában jelölte meg, amely a magyart államnyelvvé tevő, 1844-es törvény elfogadásának időpontja –, de a lényeg nem változott: a magyar nyelvnek ez év november 13-tól kezdve már van napja! Kálóczy Katalin szeptember 27-én ezt írta nekünk, a szövetség vezetőinek: „A munka Önöknél 2008-ban, nálunk 2009-ben indult, sok – olykor egymásnak ellentmondó – vélemény nyomán kellett újra és újra módosítani a szövegén, de most »itt áll előtűnk«: egy kicsit örülhetünk, s aztán dolgozhatunk tovább.”

Igen, örülünk is, nem is kicsit. Annak különösen örülünk, hogy az Országgyűlés 2011. szeptember 26-án egyhangúlag, **339 igen szavazattal, ellenszavazat és tartózkodás nélkül** nyilvánította november 13-át a magyar nyelv napjává. Szívós munkával igyekszünk majd elérni, hogy ez a nap ne csupán a magyar nyelvre való emlékezés napjává, hanem – ha nem is hivatalos ünnepé, de – ünnepnappá váljon a magyar emberek szemében.

Grétsy László

Az Országgyűlés határozata a magyar nyelv napjáról

1. Az Országgyűlés, felismerve azt, hogy a magyar nemzet összetartozását legfőbb szellemi kulturális örökségünk, nemzeti nyelvünk fejezi ki legjobban – tiszteletben tartva hazánk hagyományos nyelvi sokszínűségét, egyben felelősséget vállalva a kisebbségek nyelvhasználatának jogáért –, a nemzet fejlődését és hagyományainak őrzését egyaránt szolgáló magyar nyelv iránti megbecsülésének kifejezése érdekében a magyar nyelvet hivatalossá tevő törvényt, a magyar nyelv és nemzetiségről szóló 1844. évi II. törvény cikk elfogadásának napját, november 13-át a magyar nyelv napjává nyilvánítja.

2. Az Országgyűlés felhívja az intézményeket, szervezeteket, és egyúttal felkéri a polgárokat, hogy a nemzeti kulturális örökségünk talpkövének számító nemzeti nyelvünk megbecsülésének nyilvánításaként 2011-től kezdve ezt a napot közösen, méltó keretek között ünnepeljék meg.

3. Az Országgyűlés felkéri a Kormányt, hogy a hazai és a külföldi magyar tudományos élet szereplőit, az egyházakat és a civil szervezeteket bevonásával vizsgálja meg nemzeti nyelvünk használatának helyzetét, ennek alapján készítsen elő intézkedési tervet nyelvünk értékeinek védelmére, korszerű továbbfejlesztése és népszerűsítése céljából, s erről 2012. június 30-ig tájékoztassa az Országgyűlést.

4. Ez az országgyűlési határozat a közzétételt követő napon lép hatályba.

Lezsák Sándor s. k.,
az Országgyűlés alelnöke

Dr. Tiba István s. k.,
az Országgyűlés jegyzője

Dr. Lenhardt Balázs s. k.,
az Országgyűlés jegyzője

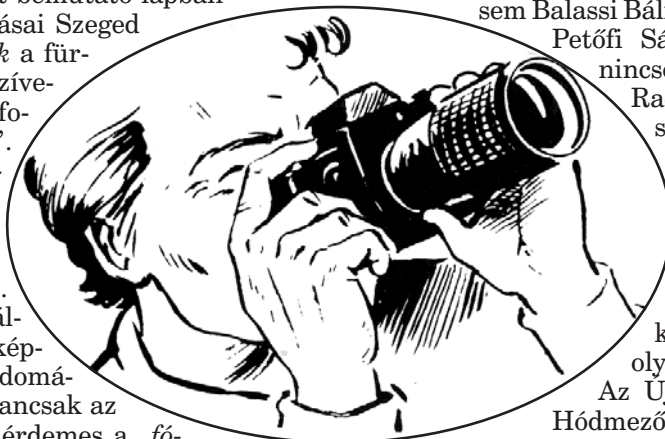
Fókuszálunk, kutakodunk

Már egy évtizede, hogy megjelent a sajtónyelvben a *fókuszál* ige, amely a legutóbbi időben nemcsak a sajtónyelvben, hanem a köznyelv különböző rétegeiben is meglehetősen gyakran mutatkozik. A közszolgálati rádióban, amelynek nyelvi megjelenése az elmúlt néhány évben amúgy is meglehetősen zilált, például ezt hallottam: „A hírek után jelentkezünk, a kisebb korosztályra *fókuszálva*, mondjuk 8–10 éves korig”. Egy új könyveket bemutató lapban ezt írták: „... a kötet írásai Szeged vonzáskörére *fókuszálják* a fűrészteltek tekintet, amely szívesen elpihen a Tiszatáj folyóirat teljesítményén”. Egy, a sajtót elemző cikkben pedig ezt: „A tömegmédiá hajlamos az esetleg meglévő negatív jelenségekre *fókuszálni*”. Természetesen megtalálhatók a szó különféle képzett alakulatai is. Egy tudományos kutató mondta ugyancsak az említett rádióban, hogy érdemes a „*fókuszált* nemzet tudat”-ot vizsgálni, sajnos, nehezen érthető, mire is gondolhatott... Hasonlóképp nyakatekert ez a példa: „Magyarország földrajzi elhelyezkedésénél és infrastrukturális jellemzőinél fogva három befelé irányuló migrációs csatornát *fókuszál*”. Jó néhány rokon értelmű szó van nyelvünkben, amelyeket használni lehetne: *összpontosít*, *központosít*, *összevon*; a latin eredetű *koncentrál*, *centralizál*. S lehetne használni a *központa* vagy *középpontba állít*, a *figyel valamire* és a helyzetnek megfelelően számos más nyelvi megoldást.

A szó viszonylag új, mint ilyen bő tíz éve Balázs Géza már számba vette egyik munkájában. A *fókuszál* mellé felsorakozott maga az alapszó, a *fókusz* is: „A pápai levél *fókuszában* az áll...” – hallom szintén a rádió egyik Rómából szóló tudósításában. „A téma *fókuszában* kutakodom már évek óta” – mondja valaki egy rádióriportban. A nukleáris biztonsági konferencián részt vevő politikusok „*fókuszált* megközelítése mutatja céljaikat” – olvasom, és számos újságcímet is lehet idézni: „*Fókuszban* a választás”, „*Iraki fókusz*”, „*Fókuszban* az uniós stratégia”. Egy, az űrrepülésről szóló technikatörténeti kötet magyar fordításában ez áll: „A szovjet űrprogram a Föld körüli térségre *fókuszált* (mert lemaradt a holdutazási versenyben)”. Ezekben nyilván a figyelem, az érdeklődés, valamilyen helyzet lényegéről, központjáról van szó. Persze a latin *focus* szó már századok óta beletartozik nyelvünk állományába, eredeti jelentése: a tűz, az égés helye. Később vált a fénytartó és a mértanban ’gyűjtőpont’ jelentésűvé, s így volt használatos a legutóbbi időkig. Ezt a jelentést írja le A

magyar nyelv értelmező szótára is, de még a legújabb Magyar értelmező kéziszótár is csak a fénytani és a matematikai jelentést adja meg, illetőleg a *fókuszl* lampát említi, amelynek fénynyalábját változtatni lehet. – A *fókusz* más tudományban is szakszó: a strukturális nyelvészetben a mondatok új híranyagot közlő legfontosabb eleme. Ezt az elemet többnyire erősebb hangsúly jelzi. – A *fókuszál* ige egyik szótárban sem szerepel, ami mutatja, hogy valóban új ez a képződmény.

Az egyik fenti példában az (új)latin eredetű szó mellett egy eleddig nyelvjárási használatú igét vehettünk észre, a *kutakodik* igét. Szótárainkban, ha szerepel ez a szó, mindenütt nyelvjárásinak van minősítve, a köznyelv is, az irodalmi nyelv is a *kutat* igét szokta alkalmazni. A régebbi korokban például sem Balassi Bálint, sem Zrínyi Miklós, sem

Petőfi Sándor nem használta, de nincsen meg Mikszáth Kálmán, Radnóti Miklós műveiben sem. A Radnóti-évfordulóra készített szótár tanúsítja, stíluszavart keltene e helyen a *kutakodik*: „Tajtékos égen ring a hold, / csodálkozom, hogy élek. / Szorgos halál *kutatja* ezt a kort / s akikre rálel, mind olyan fehérek” (Tajtékos ég).

Az Új magyar tájszótár Makó, Hódmezővásárhely, Szeged, Nagysárrét településekről adatozza a *kutakodik* igét ’keresgél, hosszasan kutat’ jelentéssel. A népnyelvből ismeretes még a *kutakszik*, *kutaszkodik* ~ *kutászkodik* stb. Ezek jelentésében is többnyire a ’turkálva keresgél, kotorász’ jelentésárnyalat érvényesül.

A *kutat* igének számos jelentése van, ezek egyike a ’tudományos tényeket, összefüggéseket, törvényszerűségeket keres’. Lehetséges, hogy éppen ez a jelentés (képletesen szólva) ijeszti el a használókat, s inkább a nyelvjárási alakulatot használják: „Az adóhivatal bármelyik gazdasági társaságnál *kutakodhat*”; „A hatóság a pártkasszában *kutakodik*”; „Az utca lakói az útépitő cég után *kutakodnak*”; és így tovább. Persze az is lehet, hogy a használók anyanyelvjárásukból hozzák a szót, s számukra nem tartalmaz semmilyen stílusbeli másságot. Még valószínűbb, minthogy új szita szegen lóg: a *fókusz* és a *kutakodik* egyaránt kis gyakoriságú, ritka szó volt eddig, ezért a beszélők számára a választékosság érzetét keltik, és azért használják, hogy a saját nyelvi magaviseletüket is választékosnak mutassák. A nyelvhasználat társadalmi jelenség lévén, az ilyesmi nem megy ritkaságszámba. Hasonló az Arany János korában még népnyelvi-nyelvjárási hangulatot hordozó *felvállal* ige: „De hol is akadna ügyvéd, / Ki a fülemile füttyét / Mai napság *felvállalja!*?” – írta a költőóriás a két atyánkfia, Péter és Pál peres ügye kapcsán. Ma ez az igekötős alak csaknem teljesen kiszorította a köznyelvi *vállalt*. A mai beszélők *felvállalják* a kutakodást is, a *fókuszálást* is.

Büky László

Miért érdekes?

Álomalakzatok

Az álmok nyelvi képe

Írásom előző részében (Édes Anyanyelvünk 2011/4. 5) röviden összefoglaltam az álommal kapcsolatos klasszikus tudományos kutatás megállapításait (Freud, Jung). Fölvázoltam az álomkutatás és a nyelvészet párhuzamát: az álmokban egy régi, veszendőbe ment kifejezésmóddal állunk szemben (Freud), az álom példázat-szerű vagy hasonlat (Jung) stb. Új antropológiai nyelvészeti nézőpontot és kutatási témát javasoltam: az álomban való beszéd, kiabálás; olvasás, számolás; álomban való idegen nyelvi beszéd; szó-kitalálás. Ugyancsak antropológiai nyelvészeti kutatás tárgya lehet az álomfejtés, különösen a különböző népek álomfejtési gyakorlata (jelentéstulajdonítása) közötti összefüggés.

Álomalakzat

Most az álmok szerveződésének nyelvi párhuzamaira irányítom rá a figyelmet. A nyelvész a nyelvben (különösen egy idegen, újonnan leírandó nyelvben) logikát, struktúrát, azaz szerveződést keres. Ugyanezt kereshetjük az álmokban is. A kérdés: Milyen szerveződnek az álmok? Milyen struktúrák, alakzatok vannak az álmainkban? Ha az álommegfigyelések tapasztalatait nyelvészeti szempontból vallatásra fogjuk, meglepő egyezéseket fedezhetünk fel a retorikai, stilisztikai alakzatok és az álomalakzatok között.

Az álomalakzatok és a gondolkodási alakzatok kapcsolatára Jung is utal: „az ösztönökhöz hasonlóan az emberi psziché kollektív gondolati sémái is veleszületettek és öröklöttek”, illetve később: „mintha a tudattalan megpróbálná visszahozni azokat a régmúlt dolgokat, amelyeket az ember fejlődése során elveszített – az ábrándokat, fantáziákat, archaikus gondolkodási formákat, alapvető ösztönöket”.

Gondolati alakzat, séma

Szinte megdöbbenő (és egészen biztos, nem véletlen), hogy az alapvető gondolat-alakzatok, amelyeket eddig főleg nyelvi teljesítményeink felépítésében vizsgáltunk, mind megvannak az álmokban is. Az áttekintéshez és a rendszerezéshez segítségül hívhatjuk a retorikában, különösen a francia neoretorikában, valamint a stilisztikában használt gondolatalakzat-rendszerezéseket. A gondolatalakzatok ilyenfajta kiterjesztésével egyébként Fónagy Iván is próbálkozott.

A klasszikus retorika és a neoretorika által meghatározott négy alapalakzat a következő: adjekció (hozzáadás), detrakció (csökkentés), immutáció (helyettesítés), transzmutáció (átalakítás). Ezek az alakzatok (voltaképpen gondolatalakzatok) kimutathatók a nyelvben, a nyelv minden rétegében (a hangoktól a szóvegig), s vannak utalások arra, hogy társadalmi cselekvéseinkben (viselkedésünkben) is. Ezek után talán nem meglepő, hogy az alakzatok az álomban is felbukkannak, sőt úgy látszik, hogy a sokféle álmod egyszerűsíthetjük a már említett alapalakzatokra, illetve az álmok gyakran komplex alakzatokba szerveződnek (mint például az irodalmi művek).

Példák az alakzatokra

(1) Adjekció (ismétlés). Az álmokban megragadható az ismétlődés (repetíció). Vannak visszatérő álmaink. Esetleg álomváltozat bukkan fel (korrekció, paronomázia – részleges ismétlés, variáció). Adatközlőim beszámolnak folytatásos álomról is. Mindannyiunknak lehetnek olyan élményei, hogy „bárcsak folytatódna az álom”, sőt meg is próbáljuk folytatni. Az ismétléses (gyakori) álomtémáikra Jung példái: repülés, lépcső, hegymászás, hiányos öltözékben való ténfergés, kiesik a fogunk, tömeg, szálloda, pályaudvar, vasút, repülő, gépkocsi, félelmetes állatok (pl. kígyó). Hoz-

Az írás a Modern Filológiai Társaságban 2011. június 21-én tartott előadás erősen tömörített változata. A szerző folytatja az álom „nyelvével” kapcsolatos kutatásait. Ehhez várja az írásban említett szempontokhoz a saját, élményszerű, nyelvészeti értékkel rendelkező adalékokat, megfigyeléseket a szerkesztőség címén vagy a balazsge@due.hu ímélcímen.

zátennék még olyasmit, mint álmok a szülővel (főleg az apával), a szülői házzal, lebegés, menekülés (futás), zuhanás, kiabálás. Freud egyértelműen kijelenti, hogy az álom „a napi életből vett ismétlés”. Az ismétlés a gondolkodás, a nyelv, a nyelven belül különösen feltűnően a művészet, a folklór alapélménye, s úgy látszik, hogy ehhez hozzászámíthatjuk az álmokat is. Az álomunkban, vagyis az álmok értelmezésében (átfordításában) pedig többek között az ellentétnek (antitézis) jut nagy szerep Freud szerint. Az ellentét adjekciós alakzat, merthogy önmagát is jelentheti, önmagára utal vissza, önmagát feltételezi.

(2) Detrakció (elhagyás, csökkentés). Az álom, illetve az álom-munka fő jellemzője Freud szerint a sűrítés. „Saját álmaikból fáradtság nélkül visszaemlékezhetnek különböző személyeknek egyetlenegy személybe való összesűrítésére”. A sűrítés lehet pusztán rövidség, de leginkább kihagyás (ellipszis), ebből fakad az illogikus szerkezet vagy szerkesztetlenség (anakoluthon – következetlen, nem logikusan szerkesztett, egybeácsolatlan mondat, illetve exklamáció – tagolatlanul kiszakadó mondat). Az álmokat a gondolatalakzatok közül tehát talán éppen ez, a detrakció (csökkentés, logikátlanság) jellemzi a leginkább. És ugyanez bukkan fel a nyelvben is, sőt állíthatjuk, hogy az elhagyás, a tömörítés a nyelv és a művészet másik alapélménye. Elhagyunk szavakat, szótagokat, illetve utalunk (allúzió – célzás, rájátszás), ebből találhatók kulturális szimbólumok, archetípusok Jung szerint „az előítéletekhez nagymértékben hasonló módon működnek”, voltaképpen „sűrítmények”.

(3) Immutáció (helyettesítés). Az álomkutatók egyöntetű véleménye, hogy minden álom jelképes. Ez azt jelenti, hogy helyettesítéses: valami (más, kevesebb) áll valami helyett. Ábrázolás és utalás között elmosódik a határ. A helyettesítés jelentésátvitellel, többletjelentéssel jár együtt. Ilyen jelenség a nyelvben az anagógé, a többértelmű célzás. Az álom lehet allegória: „másként elmondott szöveg”, trópus, amelyben egy gondolatsor, egy leírás, egy kép egésze vonatkozik egy másik gondolatsorra, alapja egy „előzetes szöveg”, illetve lehet az álomban hasonlat, metonímia, metafora, szimbólum. Jung szerint: „Bármilyen legyen is a tudattalan, egy biztos: természetes jelenség, amely jelentéssel bíró szimbólumokat hoz létre.” Az álmokban megjelenő szimbólumok pedig „[f]elszínre hozzák eredeti természetünket – ösztöneinket és sajátosságos gondolkodásunkat... álmaink... a természet nyelvén fejezik ki közlendőiket...”

Jung ír a folklórban és az álmokban egyaránt szereplő nagy és kicsi emberekről (óriásokról és törpékről), olyan esetekről, amikor valaki kis embereket látott. Egészen biztos voltam abban, hogy nekem nem volt ilyen álom. Néhány nappal később eszembe jutott, hogy amikor első lakásomat vásároltam, volt egy nyomasztó álomom: a leendő lakásba bementem, s minden nagyon szűknek, nagyon kicsinek tűnt, a fejemet bevartam a plafonba, le kellett hajolni, hogy elférjek a szobában (vagy a lakás volt parányi, vagy én voltam óriás). Ezt a nyomasztó álmod teljesen elfeledtem, és csak több mint két évtizeddel később, most, Jungot olvasva tudtam fölleveníteni.

(4) Transzmutáció (szavak, kifejezések helycseréje). A helycsere, a keveredés az álmok egyik legalapvetőbb mintázata. Freud ír az álmok torzító jellegéről, illetve a keverék személyekről és képződményekről. A nyelvben ugyanilyen az inverzió: megfordítás, helycsere, a mondat szavainak a ritmus kedvéért való felcserélése, a kiazmus (keresztvezetés, kétagú nyelvi kifejezés megismétlése megfordított sorrendben), a metatézis (hangok, hangcsoportok cseréje egy szóban, pl. *kalán* kanál helyett), a permutáció (két nyelvi szerkezet megfordításos ismétlése), a paronomázia (szójáték), illetve a szűkebb értelmű transzmutáció (szavak, kifejezések helycseréje). Keverék személyekre és helyzetekre mindenki tud álmopéldát sorolni. Talán a leggyakoribb az időrendi csere: a megszokott időérzékelés elvész, régen meghalt személyek élnek, és keverednek olyan eseményekbe, amelyek csak haláluk után történtek meg, illetve olyan helyzetekbe, amelyek nem logikusak (pl. olyan házban vannak, amely még nem is állt akkor, amikor ők éltek).

Balázs Géza

„Neköm van egy virágkertöm, / Abba sok vadrózsa teröm...”

200 éve született Kriza János néprajzkutató, költő, műfordító, unitárius püspök, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Erdővidék, a szülőfalu, Nagyajta dajkálta anyanyelvi műveltségét, itt nőtt bele a gyermekfolklorba, ismerte meg a néphagyományokat, majd a torockói algimnáziumban, a székelykeresztúri és a kolozsvári unitárius kollégiumban a szélesebb székely régiók dialektusai csengtek a fülébe. Teológiai és jogi tanulmányai után Berlinben tanult tovább, majd Kolozsváron kollégiumi tanár, pap, s 1861-től a Bönben tartott közgyűlés határozata alapján unitárius püspök. Németül, angolul, franciául tudott, Szentiváni Mihállyal megindította a *Remény* című folyóiratot, később az első erdélyi teológiai folyóirat, a *Keresztény Magvető* alapító szerkesztője.

Maga jelölte meg egész életére szóló szenvedélyének indítékát: „Székelyföldön járásom alatt jöttem véletlenül azon észlelésre, mily sok régi kincs hever, senkitől sem figyelve meg, a nép alsó rétegeiben...” Azon az úton indult el, amelyen a *Magyar Hírmondó* 1782. évi 5. számában Rát Mátyás, a lap szerkesztője, amikor az akkor Bécsben dolgozó Révai Miklós nyelvész felhívását közölte, s benne az angol, francia, olasz és német példák nyomán az olvasókat a magyar népköltészet gyűjtésére buzdította. Több kelet-európai nép nemes büszkeséggel tartja számon a maga klasszikus népköltészeti gyűjteményét, amely akkor szellemi hátráló volt, ma már a nemzeti kultúra halhatatlan művei között szerepel: Vuk Stefanović Karadžić 1814–1866 között megjelent szerb gyűjteménye, Jan Kollár kétkötetes szlovák gyűjteménye (1834–1845), Vasile Alecsandri két kötet román népballadája (1852–1853), Josef Haltrich erdélyi zásos népmeséi (1856) és Erdélyi János 1846–1848 között megjelent három kötete. E gazdag sorba tartozik Kriza János műve is: *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény. I. kötet.* Kolozsvár, 1863. (Balladák, dalok és rokonneműek, Táncszók, Találás mesék, Népsajátságok, Népmesék, Tájszótár, Jegyzetek, Néhány szó a székely nyelvjárásról). A munka gróf Mikó Imre áldozatkészségével jelent meg, és a Magyar Tudományos Akadémia 1863-ban a Sámuel-díjjal jutalmazta.

Kriza János még 1842-ben adta ki az „Előfizetési Felhívást »Vadrózsák« című Népköltési Gyűjteményre”, melynek konkrét tervét is kialakította, meghatározta tartalmát, terjedelmét, címét. Az MTA (akkor még Magyar Tudós Társaság), majd a népköltészet ügyét magára vállaló Kisfaludy Társaság szervezett gyűjtőmozgalmát és kiadványsorozatát megelőzve a Krizáé volt az első rendszeres, átgondolt, kötettel záruló gyűjtőmunka, amely tudományosabb, modernebb korszakot nyitott magyar népköltési gyűjtésünk történetében. A *Vadrózsák* módszertanilag is a korábbi gyűjtemények fölé emelkedett. Kriza szigorú szöveghűségre törekedett, a szövegek nyelvjárásilag

pontos rögzítésére és visszaadására, anyagát vidékek szerint rendezte, jelezte a folklorizáció folyamatát, felismerte a népköltészet hatását a műköltészetre. Ahogy Arany János mondta *Aisthesis (Megézés)* című versében: A nyelvnek is törvényeit: / Széppé, jóvá mi teszi: / Nyelvész urak jobban »tudják«, / A költő jobban »érzi.« Ez az „ézés, megézés” Krizában és munkatársaiiban maradéktalanul megvolt, falun születtek, ott növekedtek, ott élték le életüket, legtöbbször közülük a nyelv művészei, és a megézés tudással párosították: figyelték, gyűjtötték, tanulmányozták szülőföldjük folklorját, dialektusait, népköltészeti, nyelvtudományi kutatást végeztek.

„Magam is gyűjtöttem mind Székelyföldön jártamkor – vallja Kriza –, mind pedig Kolozsvárt lakó sok székely férfi és asszony embereknél, majd ... levelezésbe bocsátkoztam sok papi és világi rendű barátaimmal, s azoknak segítségével nagy tárházat gyűjtöttem össze a »székelységeknek«. Pótolhatatlan kár, hogy Krizának „számos ügybarátaival folytatott hosszas levelezése” csak töredékben maradt ránk. Levelezéséből szereteágazó, a XIX. században a legnagyobb arányú, legcéltudatosabb erdélyi magyar népköltési gyűjtőmozgalom körvonalai rajzolódhatnak elénk.

A *Vadrózsák* halhatatlan értéke nem külön-külön Kriza módszertani újításában, hanem együttesen egész anyagában s ennek az anyagnak az eszmei hatásában rejlik, hisz Ortutay Gyula szerint is „valójában Kriza gyűjteménye ébresztette rá olvasóit a balladák sötét pompájával, a dalok friss kedvességével s a mesék bűbájával a paraszti alkotások szépségére”.

A teljes és részleges kiadások sora, a szétszórt közlések sokasága valóságos olvasói igényeket szolgált, olvasók ezreit, akiket a *Vadrózsák* egész életükre szóló feledhetetlen irodalmi élményekkel gazdagított. Krizának és gyűjtőtársainak ószékely balladáit nélkül sokkal szegényebb volna magyar irodalmunk. S aki Kriza meséin növekedett, az a székely népmeséket halálig nem feledi, épp mint ama frissen sült kenyér ízét-illatát, amelyet boldog gyermekorunkban édesanyánk adott a kezünkbe (Faragó József). Az olvasói élményeken túl hány költőnek és írónak, zeneszerzőnek és

képzőművésznek volt ihlető forrása azzal, hogy újabb és újabb művészi alkotások, versek, ballada- és mesejátékok, színdarabok, zeneművek, szobrok, festmények, könyvillusztrációk stb. megalkotására készített. Kemény Zsigmond nevezte „örök-szép költemény”-nek a *Boriska* című töredéket, melyet a Kolozsvár melletti Gyaluból gyűjtöttek, s ennek egyik sorát az alábbi megjegyzéssel idézte: „Ez az a hang, amiért odaadnám minden regényemet.”

Kriza János népies-demokratikus költészetéről is illik szót ejteni, hiszen az „Erdővidék az én hazám, / Katonának szült az anyám, / Zöld erdő zúgásán, / Vadgalamb szólásán / Nevelt fel jót apám...” soraival és más verseivel Petőfi Sándor útját egyengette.

Kriza Jánost a *Vadrózsák* egész pályáján végigkísérte, az ő élete és munkássága elképzelhetetlen volna e gyűjtemény nélkül, s a költő számára is „egyedül a népköltési gyűjtések tették pihenő óráimnak soha félbe nem szakadó foglalkozását s szerették legédesebb élvezeteket is ..., a gyűjtőlekeket rendezni, szerkeszteni nekem mindennapi üdülés, amikor csak ezzel is lehet élnem”. Legyen számunkra ezzel az emlékezéssel is „üdülés” a *Vadrózsák*, olvassuk, szeressük, hiszen ezzel önismeretünket, öntudatunkat, önbecsülésünket munkáljuk.

Málnási Ferenc

Oltári csöndet!

Horatiusnak *A mértékletesség dicsérete* című verse (Ódák, III. könyv, 1.) ezekkel a nevezetes, sokat idézett sorokkal kezdődik:

Odi profanum vulgus et arceo,
Favete linguis: [...]

A híres költeménynek több magyar fordítása is van. Ezek közül most Illyés Gyuláét idézem:

Gyűlölvé mondom: hátra, hitetlenek!
Oltári csöndet! [...]

Maga a fordító hívja fel figyelmünket arra, hogy az *oltári* melléknévnek alapjelentésén (oltárral kapcsolatos, oltár előtt) kívül az ötvenes-hatvanas évek ifjúsági szlengjében ilyen alkalmazása is kialakult: *oltári jó nő*, *oltári nagy botrány*, valakinek *oltári szerencséje* van. A Nagyszótár sajtó alatt levő új kötetében a *beleszik* szócikk egyik példája így hangzik: „Tomi oltárian *belémesett*” (Esti Hírlap, 1965. január 27. 3).

Emiatt magában a költő-fordítóban is felöltött, hogy a klasszikus *favete linguis* (szó szerint: ügyeljete a nyelvekre) kifejezést kockázatos így fordítani: *Oltári csöndet!*, hiszen az *oltári*hoz tapadó újabb szóhangulat nem illik bele az óda fenségébe, megzavarhatja azt. Sőt, az ugyanilyen használatú *atomi*, *baromi*, *állati* jelzők felidézésével a Horatius-vers magyarításának hangütése akár nevetségessé is válhat.

Illyés egy esszéjében leírja, hogyan töprengett ezen a kritikus helyen, és azt is, hogy végül miért hagyta változatlanul. Érvelése a következő volt: attól, hogy az *oltári* szónak most (értsd: 1960 körül) van ilyen jelentése is, nem érdemes megváltoztatni a sikerültnek érzett fordítást. A jassznyelvi szóhasználat előbb-utóbb úgyis kimegy a divatból, és ezzel a zavaró hatás magától megszűnik. Így is döntött, az *oltári* maradt.

A költőnek abban igaza lett, hogy az *oltári* ebben az értelemben valóban kikopott a használatból. A Magyar értelmező kéziszótár újabb kiadása felveszi ugyan ezt a jelentését is, de *argó* megjelöléssel, amivel közvetve elavult voltára is utal (mert különben a *biz*, azaz bizalmas stílusminősítéssel látta volna el).

Mindezek ellenére mind a mai napig megmaradt valami zavaró kétértelműség e körül a jelző körül. Az *oltárinak* ugyanis nem semmisült meg egészen az egykori szlenges jelentése. Ma

sem írnám le például egy riportban, hogy „A templomban *oltári csönd* honolt”. Ahhoz, hogy Illyés döntése végképp igazolódjék, még legalább egy nemzedéknyi időnek kell eltelnie. Körülbelül annyi időnek, amennyi alatt végképp eltávozik az a generáció, amely a kérdéses szót szlengbeli értelmében is használta vagy ismerte.

Illyés esete nem magányos példa erre a jelenségre. A Nagyszótár lektorálása, példáinak ízeletése közben több más llyennel is találkoztam. Dsida Jenő fájdalmasan szép utolsó verseinek egyikében, a *Húsvéti ének az üres sziklasír mellett* címűben (Angyalok citeráján, 1938) ezt olvashatjuk:

s jaj, – most olyan bánat vert át,
mily Jacopo és Szent Bernát
verseiből sír feléd.

Az idézet első sora nem csupán azt idézheti fel, hogy *bánat verte át a szívét* valakinek, hanem azt is, hogy valakit jól *átverték*, azaz becsaptak, megtévesztettek.

Áprily Lajos a természetjárás gyönyörűségét zengő versében (*Véletek vándorolgotok*, 1939) pedig ez a sor hökkent meg:

Éneketekbe belezúg szabadság-énekem.

Az incselkedő hajlamú mai olvasó erre azt gondolhatja, hogy az erdélyi költő alaposan *belezúgott* (= beleszeretett) a turistáskodásba.

Utolsó példám Nagy Zoltánnak, a halk hangú, tragikus sorús poétának *Téli látogatás* című verséből (Nyugat, 1926) való:

S az álom lassan behavaz
Mire a gyertyámat eloltom.

E záró sorok gyöngéd szépségű költői képe (*behavaz az álom*) óhatatlanul eszembe juttatja ezt a beszélt nyelvi szólást: *be vagyok havazva*, vagyis 'nagyon el vagyok foglalva'.

Az utóbbi három költő (Illyéssel ellentétben) nem is gondolt arra, hogy versének hatását megzavarhatja egy-egy szó kettős értelme, hiszen ez a kettősértelműség akkor, a vers írásakor még nem is létezett. Mi pedig nem tehetünk mást, mint hogy abban reménykedünk, amiben annak idején Illyés Gyula is: az igazi költészet hatása ellenáll minden nyelvi változásnak, mert le tudja győzni az időt. Ezzel alighanem Horatius is egyetértene.

Kemény Gábor

Koccan a stílus, csikorog a nyelvten

Ennek a kis dohogó cikknek (a jelzőt Benyhe János tiszteletére és emlékére használom) az a sajátossága, hogy összes példája ugyanabból a forrásból, mégpedig nagy múltú ismeretterjesztő hetilapunk egyik kora tavaszi számából származik.

A szóismétlés nem súlyos hiba, sőt olykor nem is hiba. De van, amikor mégiscsak felszisszen az olvasó: ami sok, az sok! Egy csillagászati tárgyú írásban ez a szövegrészlet kelti fel figyelmünket:

„... ennek alátámasztásához vizsgáljuk meg kicsit a Mars helyzetét, amely nem rendelkezik nagyobb tömegű holddal. [Uj bekezdés.] A Mars csupán két, pár tíz kilométeres átmérővel rendelkező kísérővel, a Phobossal és a Deimossal rendelkezik.”

Úgy látszik, a szerző nem rendelkezik semmilyen szinonimával erre a szóra, és a hetilap sem rendelkezik olvasószerkesztővel, aki segítene neki. Például így: „... a Marsnak nincs nagyobb tömegű holdja, csupán két, pár tíz kilométeres átmérőjű kísérője van, a Phobos és a Deimos.”

Figyelemre méltó, hogy a cikk írója néhány bekezdéssel arébb az ellenkező végletbe esik: „... ez a leginkább elfogadott elmélet arra, hogyan is jött létre *sebhelyes arcú csatlósunk*”, mármint a Hold. Ez a metafora, pontosabban antonómázia (névhelyettesítés) a maga irodalmias túlszínezettségével semmiképp sem illik bele a szakkifejezésektől hemzsegó, az olvasótól megfeszített figyelmet kívánó tudományos fejtegetésbe. A háromszoros *rendelkezik* pedig végképp ütök egymást. Költői Ádám *stílus koccanásnak* nevezte ezt a jelenséget. Úgy látszik, napjainkban is koccan a stílus.

Nem ebben a cikkben, de ugyanebben a számban a nyelvtennal is meggyűlik a baja az egyik szerzőnek: „A második világháború után a béke híve lett, szenvedélyesen fellépett az újrafelfegyverzés ellen, amely a kommunista meggyőződés gyanúját keltette fel.” Miért keltette volna fel „a kommunista meggyőződés gyanúját” az újrafelfegyverzés, mármint Nyugat-Németországé? Az értelmi zavart a vonatkozó névmás elvételése okozza. Helyesen: „szenvedélyesen fellépett az újrafelfegyverzés ellen, *ami* [értsd: az a tény, hogy fellépett ellene] a kommunista meggyőződés gyanúját keltette fel.” A cikk utolsó mondatában megismétlődik a hiba: „Legidősebb fia elesett a háborúban, amely annyira megviselte, hogy [...] teljesen összeomlott és pszichiátriai kezelésre szorult.” A német tengerészkapitányt nem maga a háború viselte meg, hanem az, hogy elesett a fia. Vagyis a mondatot így kellett volna félreérthetetlenül megfogalmazni: „Legidősebb fia elesett a háborúban, *ami* [még jobb: és ez] annyira megviselte, hogy...”

Talán nem merő véletlenség, hogy ahol koccan a stílus, ott a nyelvten is csikorog. De mind a kettőnek van ellenszere, a szerző vagy az olvasószerkesztő javító tolla. Ahol pedig már szövegszerkesztőn dolgoznak: egere és billentyűzete. Élünk a lehetőséggel, hogy mai eszközeinkkel sokkal könnyebb szöveget javítani, stilizálni, mint amikor ezt még ceruzával, filctollal, ollóval, ragasztóval, végső soron újragépel(tet)éssel kellett végrehajtani. Persze a technika nyújtotta könnyebbség önmagában nem elegendő: nyelvi igényesség és stílusérzék is kell hozzá.

K. G.

Fáradtságnak fáradtság a vége

Mondandómat egy nyári emlék felidézésével kezdem: egy júliusi vasárnap a reggeli nagymisén egy udinei templomban vettem részt. A kupola alatti félkörívben nagybetűkkel a következő sor olvasható latin nyelven:

VENITE AD ME OMNES QUI LABORATIS

(Máté 2: 11, 28).

A megjelölt Ige-szakaszt jól ismerem, első látásra azonban meghökkenem a *laboratis* ige láttán ebben a kontextusban, hiszen a Bibliában – mind a magyar, mind az olasz fordításban – a latin *labōrō* ige megfelelőjeként a *fáradt*, *kimerült* (ol. *essere stanco*) és az *elnyomott*, *megterhelt* (ol. *essere oppresso*) szavak szerepelnek, vö. az idézett sort magyarul: *Jöjjetek én hozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és megterheltettek* (és én megnyugoszlak Titeket), és olaszul: *Venite a me, voi tutti che siete stanchi e oppressi* (e io vi darò ristoro).

A fordításokat összevetve kiderül, hogy a latin *labōrō* és az olasz *lavorare* ige az úgynevezett „hamis barátok” közé tartozik. Ez a szakkifejezés jól ismert a nyelvészeti terminológiában: olyan azonos vagy hasonló hangsorú szavakat jelent két (vagy több) nyelvben, amelyek eredetüket tekintve kapcsolatban vannak ugyan egymással, de jelentésük csak többé-kevésbé azonos. Nyelvtanárként magam is többször tapasztaltam, milyen nehézséget jelent a nyelvtanulók számára a megtévesztő hasonlóság. Ezek a szópárok – különösen a nyelvtanulás kezdetén – könnyen megtéveszt(het)ik a tanulókat, akik látva vagy hallva az idegen nyelvű szót, tévesen azonosítják az ismerős hangsort az anyanyelvükben megszokott jelentéssel. A nyelvtanulók, különösen a több nyelvet ismerők és használók körében tudatosítani kell, hogy a szójelentések a formai azonosság vagy a hangzásbeli hasonlóság ellenére is nagyon különbözők lehetnek: előfordul, hogy a közös etimológia ellenére az eredeti szónak és a jövevényszónak vagy leánynyelvi folytatójának jelentése ma már teljesen különböző egymástól, de a jelentésekben bekövetkezett változások általában nyomon követhetők, érthetők, nem szabálytalanok, pl. m. *farmer* 'kék színű erős vászonzól készült ruhadarab' < ang. *farmer* 'gazdálkodó, földműves'; m. *barát* 'az a személy, akit kölcsönös bizalom, ragaszkodás és szeretet köt hozzánk' < szláv, vö. pl. orosz *ópam* 'fiútestvér'; m. *piac* 'napi szükségleti cikkeknek, különböző élelmiszereknek erre kijelölt helyen, téren folyó rendszeres adásvétele' < ol. *piazza* 'tér'; m. *bank* 'állami hitelszervezet' < ol. *banco* 'pad (> bank)' (> *banca* 'bank'); m. *táska* 'kisebb tárgyak tartására való, hordozható, bőrből, szövetből stb. készült használati tárgy' < ol. *tasca* 'zseb'. Ilyen „veszélyes” szópár még (többek között) a m. *balerina* 'balett-táncosnő' < ol. *ballerina* 'táncosnő', a m. *tinta* 'írásra használt, rendszerint sötét színű oldat' < ol. *tinta* 'festék', m. *perszóna* 'kétes hírű személy' < ol. *persona* 'személy, egyén, ember'. Előfordul, hogy az eredetileg köznyelvi jelentésű szót az

egyik nyelvben már csak valamely szakterület terminusaként használjuk, pl. m. *allegro* (zene) 'élénk' < ol. *allegro* 'vidám, boldog'; *finale* (zene, színház, irodalom) 'befejező tétel, hatásos vég' < ol. *finale* 'befejezés, döntő futam, finis'; m. *konfirmál* 'a konfirmálás szertartását végzi' < lat. *confirmare* 'megerősít; bérmelegít'.

A latin *labōrō* ige a 'fáradozás, fáradtság, megerőltetés, ínség, gyötrellem, kín' jelentésű *labor* főnév származéka. Az ige eredeti jelentése 'megerőlteti magát, fáradozik, töri magát' volt, tehát minden bizonnyal a nagy erőfeszítést igénylő, fullasztó, fárasztó, kínlódással, fájdalommal, szenvedéssel együtt járó nehéz fizikai munkavégzést, robotot jelentette. Az olasz etimológiai szótárak szerint ez az ige kapcsolatban van az 'elesik, elcsúszik' jelentésű latin *labō* igével, abban az értelemben, hogy az erőlködés gyakran egyensúlyvesztést, imbolygást, elcsúszást, elesést eredményez (vö. *labilis*). Az újlatin nyelvekben a *labōrō* igét elsősorban a nehéz fizikai munkának számítót szántó földi, mezei munkavégzésre használták. A mai olaszban a *lavorare* ige már semleges jelentésű: 'energiát fordít valamely cselekvés véghezvitelére, dolgozik, munkálkodik, tevékenykedik'.

A 'kín, gyötrellem' → 'dolgozás, munka' jelentésfejlődés valószínűleg társadalomtörténeti okokkal magyarázható. Az efféle jelentések összekapcsolása, illetve a bekövetkezett jelentésváltozás nem is olyan meglepő! Gondoljunk csak szláv eredetű *munka* szavunkra, mely az óegyházi szlávban és a mai szláv nyelvekben (talán az egyetlen szorb kivételével) ma is 'kín, gyötrellem, fáradtság' jelentésben él, vö. orosz *хождение по мукам* 'golgota (kb.: szenvedések útja)'. Elsőként a magyarban is 'kín, gyötrellem' jelentésben adatolták a X. század körül, később azonban, a XIV. századtól, ahogy a mai köznyelvben is, főleg 'tudatos, célszerű emberi tevékenység, munkavégzés, dolgozás' jelentésben használatos.

Az orosz *рабо́та* 'munka' szó is 'rabság'-ot, 'fogság'-ot, 'szolgaság'-ot jelentett eredetileg, és csak a XVII. századtól szilárdult meg 'munkavégzés' jelentésben. Csak e szemantikai változás után jött létre a többi származékszó, pl. *работать* 'dolgozik', *работный* 'munkás' (melléknév), *работник* 'munkás' (főnév).

A francia *travail* 'munka' a vulgáris latin *tripalium*-ra megy vissza, amely egyfajta kízóeszközt jelent, a német *Arbeit* 'munka' pedig a középfelnémet 'fáradtság, vesződség' jelentésű *arebeit* szó származéka.

Tapasztalataink szerint a *fáradtság* és a *fáradtságnak* ok-okozati összefüggésben vannak egymással: fáradtságnak (fáradozásnak, tevékenykedésnek, munkavégzésnek) gyakran fáradtság (elfáradás, kimerülés) a vége. A nyelvek látszólag ellentmondanak ennek a tapasztalásnak, mintha fordított logika szerint működne: a 'dolgozik, munkát végez' jelentésű szavak előzményeként több nyelvben is a 'megerőltetés, ínség, gyötrellem, kín, szenvedés' jelentésű szavakat találjuk. Voltaképpen nem logikátlan a *munka* megnevezésének ilyen módja sem.

H. Varga Márta

FELHÍVÁS

Mint arról Szövetségünk honlapján is hírt adtunk, az Országgyűlés 66/2011. számú határozata XI. 13-át a magyar nyelv napjává nyilvánította, s egyben fölkérte a Kormányt, hogy a külhoni és hazai tudomány, az egyházak és civil szervezetek bevonásával vizsgálja meg nyelvünk használatának helyzetét, s készítsen elő intézkedési tervet értékeinek védelmére, fejlesztésére, népszerűsítésére. E határozat kezdeményezőjeként kérjük Szövetségünk tagjait, olvasóinkat, s nyelvünk iránt elkötelezett minden honfitársunkat, hogy javaslataikkal járuljanak hozzá a helyzetkép és az intézkedési terv kidolgozásához. Leveleiket a posta@anyanyelvapolo.hu elektronikus címre várjuk.

„A magyar nyelv- művelés ügyét felelősséggel vállaljuk...”

Nyiri János, a Magyar Fejlesztési Bank szóvivője

Az MFB Magyar Fejlesztési Bank Zártkörűen Működő Részvénytársaság és az Anyanyelvpolók Szövetsége 2011. június 29-én együttműködési megállapodást írt alá. Ez a kapcsolat nem előzmény nélküli: tavaly szeptemberben a Bank támogatta a Kazinczy Alapítvány és a Szövetség közös jótékonyági Kazinczy-gáláját. A szerződés ismeretében Nyiri János szóvivőt az esemény céljáról, a banki szándékokról kérdeztük.

A Magyar Fejlesztési Bankot arra hozták létre, hogy Magyarország jobb jövőjét egyenesse a pénz nyújtotta lehetőségek okos felhasználásával. Hitelintézetünk igen megfontolt kockázatvállaló, mert vissza nem térülő kihelyezéseinkért a magyar államnak kell jótállnia. Mivel a tulajdonos a magyar állam, a Magyar Fejlesztési Bank is minden kezdeményezésével, cselekedetével komolyan gondolja magyarságát. Természetes, hogy felelősséget érez a társadalmilag fontos ügyekért, így a magyar nyelv ápolásáért is.

• **A Magyar Fejlesztési Bank támogatói tevékenységéhez most új együttműködő társként csatlakozhat az Anyanyelvpolók Szövetsége. Milyen körbe került ezzel a Szövetség?**

2011 első félévében összesen 124 támogatási kérelem érkezett a Bankhoz. Ezeket az értékelő bizottság – az anyagi korlátok ismeretében – gondosan mérlegelte, és közülük 36-ot részesített pozitív elbírálásban. A támogatott célok között találhatók egészségügyiek, például több kórházi osztály műszerparkjának felújítását segítettük. Rászoruló gyermekek oktatására, gyógykezelésére is jutott támogatás, mint ahogyan több konferenciára (például a Kulturális sokszínűség és érdemi párbeszéd – Hídépítés Európa és az arab világ között című egy-ri rendezvényre), szakmai kiadványok megjelentetésére is. Együttműködésünk az Anyanyelvpolók Szövetséggel, következképp az Édes Anyanyelvünk folyóirat megjelentetésének és terjesztésének eredményes támogatása azért fontos, mert az anyanyelv a magyar nemzet legfontosabb kötőereje. Ma akár sikoltásnak is hallhatjuk a reformkorban született mondást: Nyelvében él a

nemzet; mi nem szeretnénk, hogy a nyelvében haldokoljon. A nyelvápolás nekünk egyenértékű azzal, hogy a Brüsszeli Magyar Kulturális Intézetben támogattuk a magyar EU-elnökség záróeseményét, vagy hogy Liszt Ferenc születésének kétszázadik évfordulója alkalmából jelen voltunk Weimarban, a Nemzeti Filharmonikusok és a Nemzeti Énekkar fellépésével rendezett koncerten. Baranyay László elnök-vezérigazgató és az MFB összes munkatársa büszke például a Weiner–Szász Kamaraszimfonikusok és a Junior Prima Díj „magyar tudomány” kategóriájának támogatására.

• **Az Anyanyelvpolók Szövetsége örömmel fogadta a közös munkaterv gondolatát. A Magyar Fejlesztési Bank mihez nyúlna a nyelv védelmében, a nyelvápolás ügyének elősegítésére?**

Meggyőződésem, hogy bár fontos az iskola, a legfontosabb mégiscsak a példa. Életmintát, különösen nyelvhasználati mintát pedig a média mutat – mégpedig nem ritkán katasztrofálisat. Nincsen mód büntetni a magyar-talanságot, de igenis figyelmeztethetnek a szerkesztőségek az igényes nyelvhasználatra. Népszerűbbek volnának az anyanyelvi mozgalmak, a versenyek, a táborkok is, ha teszem azt, áldoznának annyi időt a bemutatásukra, mint némely csecsmutató celebekére. Örömmel látnám, ha az igényes nyelvhasználat minél több fiatalat érintene meg. Látványos javulást hozna, ha a közoktatásban visszakapná szerepét az élőbeszéd. Tesztekkel, feladatlapokkal lehet játszani „objektivitást”, viszont ellehetetlenítik a szókinccs gyarapítását, a kommunikációs

A Magyar Fejlesztési Bank elkötelezetten támogatja a magyar kultúrát

és készség gyakorlását. Az antik világ óta tudott, hogy minél inkább képes valaki meggyőzően beszélni, érvelni, kifejezni magát, annál magasabba emelkedhet a társadalmi ranglétrán. A mostani közoktatás mintha éppen arra esküdött volna föl, hogy lehetőleg senki se juthasson magasra. Aki nehezen bírkózik meg az önkifejezéssel, azaz nem képes szavakba önteni érzéseit, gondolatait, problémáit, vágyait, annak az egész élete sokkal nehezebb lesz, mint azé, aki jól megtanulta az anyanyelvét. A Magyar Fejlesztési Bank képviselője örömmel vállal megfigyelői, kérés esetén akár véleményező szerepet is az anyanyelvi eseményeken. Ez is hozzájárulhat ahhoz, hogy munkánkat hosszabb időtávra tervezzük. Érdemes lenne az ifjúságnak minél több olyan vetélkedőt rendezni, amely a manapság gyakori méltatlan, sőt durva hangnembű, kulturálatlan párbeszéddel szemben követendő példát mutatna.

A különféle javaslatok ismeretében azt remélem, hogy a most küszöbön lévő együttműködés következményeit a magyar anyanyelvi kultúra javára fordíthatjuk, mert a magyar nyelvűművelés ügyét felelősséggel vállaljuk.

Maróti István

Nem csak helyesírás!

Némely helyesírási hiba arról tanúskodik, hogy az elkövetőjük ismeretei nemcsak a szabályzat, de nyelvünk logikája terén is hiányosak. A kettő persze összefügg, hisz a helyesírás szabályozásának fő célja a logikusság, az egyértelműség erősítése s ezzel a félreértések elkerülése.

Így például a „Huszár-tanya” írásmód azt sugallja, hogy a jelenlegi vagy egykori tulajdonos vezetékneve Huszár, de mivel itt egyszerűen csak arról van szó, hogy ez a halasi lovasbandérium huszárainak egyik bázisa, valójában *huszártanya* (maximum *Huszártanya*).

Lovaskunstkok a Huszár-tanyán

KISKUNHALAS A lovassportot népszerűsítik augusztus 29-én a felsőszállási Huszár-tanyán. Az egész na-

„Az utolsó, emigrációban működő lengyel elnök” pedig azt jelenti, hogy az utolsó lengyel elnök emigrációban működött. Miközben Kaczorowski az emigrációban működő elnökök közül az utolsó, tehát *az utolsó emigrációban működő lengyel elnök*, vessző nélkül.

ről ismert Kaczkynsküt nem hívták meg. A lengyel elnök maga kérte, hogy a helyszínen emlékezessen, s az orosz fél ehhez hozzájárult. KACZKYNSKIVAL KATYNBA tartott felelőse, a lengyel központi bank kormányzója, a külügy-miniszter-helyettes, az olimpiai bizottság elnöke, a nemzetbiztonsági hivatal vezetője, a szemj két elnökhelyettese és alelnöke, a szenátus elnökhelyettese és Ryszard Kaczorowski, az utolsó, emigrációban működő lengyel elnök. Elhunyt 14 képviselő és

A címek nagybetűzésének is megvan a jelentése. A jó helyesírásban rögzült, hogy csak a kezdő szó nagybetűs, kivételnek a lapok számítanak, ahol minden tartalmas szó az. Zavaró tehát, ha épp fordítva írják.

„A tanárnő is lájkolja?”

Középiskolai magyartanárként rendszeresen szembesülök azzal, hogy a fiatalokra miként hat a tömegkommunikáció, mindenekelőtt az internet és a televízió. Ezek azok a közegek, ahol válogatás nélkül jelennek meg a magyar nyelvbe beszűrődő újabb és újabb szavak, szókapcsolatok. Véleményem szerint ezek az újdonsült kifejezések a legtöbb esetben nem gazdagítják a magyar nyelvet.

Az utóbbi hetek egyik legmeglepőbb kérdése éppen egy középiskolai irodalomórán hangzott el, amikor az egyik tanítványom a tanult művel kapcsolatban asszociált valamire, és nekem szegezte a kérdést: „A tanárnő is lájkolja ezt?” Kissé meglepődtem, hogy magyarórán ezzel az idegenül hangzó kifejezéssel élt a diák, ám neki ez teljesen természetes volt. Az angol *like* szó jelentése: 'kedvel valamit'. Mennyivel szebben hangzana a címbe *lájkolja* szó helyett a *kedveli*!

A mindennapokba egyre jobban begyűrűznek az ehhez hasonló jelenségek, és a magyar szavak mellett egyre gyakrabban

nek évadzáró ünnepségén. A terveknek megfelelően kilenc öszejevetelt tartottak idén, az *Üzen a homok* című irodalmi lapot azonban a tervezettnél kevesebbszer, idén mindössze egyszer sikerült megjeleníteniük. Az irodalmi rádió segítségével elkészült viszont az „*Üzen a Homok*” című CD-album. A barátai kör alkotói hét antológiában is szerepeltek, és lapjuk megkapta a Krúdy Gyula Irodalmi Szalon díszoklevelét.

Néhány esetben a hiba arról árulkodik, hogy az elkövetője nincs tisztában egy-egy szó szemléleti alapjával. Hiszen a *talpalatnyi* nem azt jelenti, hogy 'talp alatt elférő', hanem 'egy lépésnyi'; a *kürtöskalács* pedig nem kürtöz, hanem kürtőhöz hasonlít. Épp ezért nem „talpalatnyi” és „kürtöskalács”. (Persze az előbbit talán szójátéknak szánták. Annak viszont elég gyönge.)

KÖZÖSSÉGI ÉS HIRPORTÁL 2010. JÚLIUS 3., SZOMBAT LXV. ÉVF.

12.10 Talpalatnyi tornádó

Amerikai vígjáték (1990)
Fsz.: Suzy Amis, Harry Dean Stanton, Crispin Glover. R.: Michael Almereyda (89') 12

KERESSE A BAON.HU OLDALON:
KÜRTÖSKALÁCS, PITYÓKALEVES,
AVAGY AZ ERDÉLYI KONYHA

WWW.BAON.HU

Egyébként cikkem ötletét egy olyan hiba adta, amely nem is magyar szóra vonatkozik, mégis jól illusztrálja a témát: a helyesírási hiba önmagán túlmutató voltát.

MR1-KOSSUTH 21.04

Csehov: A csinovnyik halála
Az igazi remekművek soha nem érnek véget az utolsó sorokkal. Ilyenkor vet számot az olvasó azzal, hogy merre billen a mérleg nyelve: nevéssen a szereplőkön, vagy inkább szánja őket. Csehov jelképeréjűvé vált elbeszélése főhősén, Ivan Dmitrics Cserjakovon szánakozva neveztünk, de a mosoly kényszeredett. Adott egy hivatalnok, a csinovnyik, aki elégedett az életével, kellemesen érzi magát a színházban, amikor véletlenül rá-tűszent az előtte ülő Brisszalov tábornokra, a közlekedési minisztérium államtitkására. Úgy érzi, ezzel megpecsételődött a sorsa, olyan bünt követett el,

amelyért nem lehet elégszer bocsánatot kérni. Megszűnik – ha egyáltalán volt – emberi méltósága. Kiszolgáltatott, kétségbeesett, mert nem hiszi el, hogy véteni lehet egy rangban messze fölette álló ellen, ezzel a büntuccal lehetetlen együtt élni. Nincs más választása: lefekszik és meghal.

Mert az még hagyján, hogy „Brisszalov” valójában *Brisszalov*, de az, hogy *Cservjakovot* „Cserjakov”-nak írják, a névadó író koncepcióját is elrontja. Merthogy ez beszélő név, a *cserv* férget jelent (igaz, oroszul, és ki érti már itt ezt a nyelvet?), s ez jellemzi a főhős helyzetét, karakterét. De lám, a cikkíró a helytelen írásmóddal féregtelenítette Csehov elbeszélését!

Balog Lajos

jelennek meg a főként angol eredetű kifejezések. A témához kapcsolódóan meg lehet említeni azt a jelenséget is, amikor angol igéhez kapcsol a beszélő magyar igekötőt és a magyar igeragozást alkalmazza az adott szóra. Hadd említsék egy példát: *meginvájtalom*. Egyértelmű, hogy az angol *invite* igéből indult ki a beszélő, amit magyar igeként használt. A saját és a környezetem tapasztalatai szerint ez utóbbi jelenség főként azon emberek beszédére jellemző, akik a munkájuk során nagyon gyakran – vagy szinte mindig – az angol nyelvet használják, illetve a mindennapi kapcsolataik nagy részét ezen a nyelven intézik. Ezek az emberek emiatt nem válnak kétnyelvűvé, de az angol nyelv egy kissé túlsúlyba kerülhet a magyarral szemben, ami az általuk használt magyar nyelv silányulását, háttérbe szorulását okozhatja.

Számos magyar és külföldi kutató, irodalmár, nyelvész megállapította már, hogy a magyar nyelv szókincse páratlanul gazdag. Élünk hát anyanyelvünk szépségével, változatosságával! Erre igazán büszkék lehetünk.

Kelemen Livia

A *be* igekötő régen és ma

Lassacskán megszokjuk a *be* igekötő néhány éve tartó divatozását: rengeteg új szóalak keletkezik vele mostanában. Azt hihetnénk, hogy ez pünkösdi királyság, hóboros divathullám; hogy erre azelőtt nemigen volt példa, és az igekötő jelenlegi népszerűsége is alábbhagy majd. De valóban annyira új a *be* termékenysége? Úgy tűnik, újnak éppen nem új.

1874-ben, tehát több mint 130 éve, Komáromy Lajos arról számolt be a Magyar Nyelvrben, hogy a *be* igekötős szavak megszáporodtak. Összegyűjtte ezeket – 133 darabot –, és kategóriákba sorolja őket. Vagyis: összeállítja az akkor újnak számító, „a társalgási s közéleti nyelvben, irodalomban” feltűnedező alakok alapján a *be* funkciócsoportjait. Ezzel hozzásegített minket egy rejtvényjártékhoz, ahol két kép között apró eltéréseket kell keresni. A mi rejtvényünk egyik képe a *be* igekötő 130 évvel ezelőtti használatáról festett kép Komáromy esetével, a másik pedig mai tudásunk (főleg Kiefer Ferenc, Ladányi Mária, Nádasdy Ádám munkái alapján) a *be* funkcióról. Az apró eltérések azok a változások, amelyek 130 év folyamán következtek be a *be* igekötő használatában. Kezdjük neki a rejtvényfejtésnek, előbb a két kép felvázolásával.

Mai tudásunk szerint a *be* igekötő legősibb tulajdonsága, hogy zárt térbe való irányultságot fejez ki (pl. *bemegy*). Emellett később elkezdett kialakulni – az irányjelentéssel gyakran összeérő – perfektíváló funkciója is, tehát a cselekvés befejezettségét is jelölni tudta (pl. *befon*). A *be* harmadik nagyobb szerepköre pedig az aspektusképzéshez kapcsolódik: a *be* képes az alapige jelentéséhez többletet, plusz árnyalatot adni – ez az ún. akcióminőség.

Speciálisan a *be* igekötőhöz kapcsolódik a teljesség és a telítettség akcióminősége. A teljességnél arról van szó, hogy a cselekvés teljes területet/felületet érintve zajlik: *belovagol* (vidéket), *berúszoz* (száját), *besötétít* (szobát). A telítettség abban hasonlít a teljesség akcióminőségéhez, hogy a cselekvés szintén nagy vagy ki-elégítő mértékben zajlik: *bereggelizik*, *beszalonnázik*, *bepálínkázik*. Nemrég egy új, összetett akcióminőség is felbukkant a *be* igekötő jelentései között (bár nem szelges példát találni nem könnyű): a *be* képes a cselekvésben való intenzív elmerülést érzékelteni, és időnként a cselekvés elkezdését is hangsúlyosan kiemelni. Tehát aki *bealszik* a tévé előtt, az mély álomba merül, és sokáig alszik, aki *behisztizik*, az idegileg feszült állapotba kerül, és sokáig benne is maradhat.

Ezekon kívül a *be* más igekötőkhöz hasonlóan kifejezheti a cselekvés eredményességét (pl. *bevizsgál*, *beáraz*), vagy újabban a cselekvés egyszerűségét is (pl. *becsillan*, *bemozdul*). Ezzel a *be* használatáról alkotott mai képünk nagy vonalakban elkészült – lássuk most a 130 évvel ezelőtti képet.

Vastaps

Manapság az ütemes, hosszan tartó tapsot nevezik *vastaps*-nak. Mi az eredete ennek az elnevezésnek?

A színházban, az előadás kezdete előtt általában vasfüggöny zárja el a színpadot a nézőtértől. 1882-ben néhány színházi (főként a bécsi Burgtheater-beli) tűzvétség után rendelték el, hogy szükség esetén vasfüggőnyel azonnal el lehessen választani a két légtérrel. Erre a vasfüggönyre néhol reklámokat festettek vagy vetítettek. Az Operaházban például hullámlemezből készült a vasfüggöny, és némi festett virágfüzérrel kívül nem volt rajta reklám. (Az utóbbi évtizedekben a vasfüggöny tűzvédelmi jelentősége csökkent, hiszen a színpadon már nem gyertyával, petróleumlámpával, gázlánggal világítanak). Modern színházi előadások kezdetén sokszor nyitva van a színpad az érkező nézők előtt: nincsen leeresztve még a bársonyfüggöny sem.

Az Operaházban az előadás kezdetén a jegyszédők hangos „fenn van a vas!” kiáltásokkal terelték be a folyosóról a még kint mászkáló nézőket. A „fenn van a vas” azt jelentette, hogy fél-egy percen belül becsukják az ajtókat, behúzzák a nehéz függönyöket, lélek az ajtón se be, se ki. A színpadot most már csak a bársonyfüggöny zárja el a nézőtértől. Elhalványulnak a reflektorok, rövid taps kíséretében bevonul a karmester, felhangzik a nyitány.

Az előadás végén a színészek, énekesek a nyitott színpadon köszönik meg a tapsot. (A tapsrend szerint, amit szintén megrendeznek.) Pár perc múltán azonban leereszkedik a függöny, és a két szárnya közötti nyílásban megjelennek ismét a szereplők, egyen-

Komáromy az akkor új *be* igekötős alakokat veszi szemügyre 1874-ben. „Eredeti értékű” (tehát irányjelentésű) a *be* a következő példákban: *beás*, *beavat*, *behízeleg*, *bemegy*, *betekint*. Ugyanezen pont alcsoportjaként találkozunk azokkal az igékkel, amelyek lát-szólag nem fejeznek ki irányt, de hozzájuk lehet képzelni: *beajánl*, *bémutat*, *bevádol*, *bemagol*, *bevásárol*. Másik alcsoportként néhány olyan igéről esik szó, amelyeken „a *be* azon tárgyba való helyezést jelöli, melyre az ige szószármazásilag utal”, például *beágyaz*, *becsomóz*, *befőz*, *besavanyít*.

A *be* „másodértékű használatán” azt kell értenünk, hogy az igekötő már nem irányt jelöl, „inkább a hatás eredményére vonatkozik” – tehát előbukkan az eredményesség akcióminősége, valamint az ezzel összefüggő perfekcióé. Az első nagyobb csoportban a *be* „valaminek a belsővé tételét” fejezi ki: *beborít*, *befest*, *beke-rül*, *bemásol*. Ezekhez nagyon hasonló formák azok, amelyek „üres tér, felület valamivel való betöltése” jelentéssel bírnak, pl. *bebolyong*, *befehérít*, *befelhősödik*, *benépesít*. Érdemes felfigyelni arra, hogy az iménti szóalakokon a *be* teljességet is kifejez: teljes felületet érintve zajlik a cselekvés (*befest*, *bejár*). Még egy csoport kerül a másodértékű használatához: azok az igék, amelyek a cselekvés „bevégezését” jelentik – úgy gondolom, értelmezhetjük ezt perfekcióként: *bearat*, *bedagaszt*, *beszánt*. Ezzel a szerző az utolsó csoportját határozta meg, és azokat az igéket, amelyek sehova nem illeszkednek, nagyrészt rossznak véli, például *beér* (előtte menőt), *bebi-zonyít*, *beelégzik valamivel*, *betilt*, *betart* (szabályt).

Láthatjuk, hogy a 130 évvel ezelőtti kategóriák kettőt nem tartalmaznak a maiakból: az intenzív elmerülés, illetőleg kezdés és a telítettség akcióminőségeket – ezek tehát 130 évnél fiatalabbak. Lehet, hogy ezek az újabb funkciók idővel eltűnnek, de lehet, hogy csak most kezdődik a *bealszik* típusú alakok karrierje, mivel mostantól van igény az intenzitást, a cselekvésben való elmerülést, ill. a telítettséget érzékeltetni egy-egy cselekvésben.

Az természetesen elképzelhető, hogy esetleg más igekötő veszi át ezeket a szerepeket. Például tudjuk, hogy a *meg* igekötő volt az első, amely a befejezettséget érzékeltette – a ’vissza’, ’hátra’ jelentése tette alkalmassá erre –, őt pedig az *el* követte. Ma azonban egyikük népszerűsége sem a régi, ebből a hagyományosan erős szerepükből egyre inkább kiszorítják őket társaik. Mindebből kitűnik, hogy semmi nem vehető biztosra: századokon át megkülönböztetett jelentőségű és szemantikai adottságú elemek sem maradnak örökké ugyanabban a státuszban. Nyelvünk változik, a *be* igekötő és a szóban forgó két új akcióminőség sincsenek nyelvileg összeláncolva. Tehát a funkciók tartósságára több az esély, mint arra, hogy később is ugyanilyen formában fognak kifejezésre jutni.

Lipusz Kinga

ként vagy teljes számban. Újabb pár perc múltán lassan, méltósággal a vasfüggöny is leereszkedik. Közepes siker esetén a közönség ezt tudomásul veszi, és a taps elhal.

De nagy siker esetén ekkor válik ütémessé a taps! A közönség ezzel követeli, hogy a szereplőket újból láthassa, ünnepelhesse. Kigyullad egy reflektor, megvilágítja a vasfüggöny alján-közepén lévő kis ajtót, ami kinyílik, és sorban megjelennek, kihajolnak a szereplők. A taps ilyenkor már ismét rendezetlenné válik, megszűnik az ütémessége. Az erőssége azonban változik: erősödik vagy gyengül attól függően, hogy az éppen megjelenő színész, énekes mennyire tetszett. Végül – ha a tapsvihar nem akar elülni – az összes szereplő kivonul a vasfüggöny elé, óvatosan emelve a lábát, nehogy a kissé magas küszöbben megbotolják. Végül a szereplők visszabújnak a kisajtón, ami becsukódik, a reflektor kialszik, és – mint valami varázsütsére – elenyészik a taps, megindul a közönség a ruhatárhoz.

A *vastaps* tehát a vasfüggönynek szól, és csak addig tart, amíg az leérkezik, és meg nem nyílik a kisajtó. Régebben a nagy tetszést fejezte ki az ütemes, követelő *vastaps*. Az utóbbi évtizedekben a szónokok ünneplését is jelenti, és olyankor is felhangzik, amikor nincsen bársonyfüggöny, még kevésbé vasfüggöny. Az ötvenes években egyáltalán nem a tetszést fejezte ki, hanem a szorongást: valaki biztosan megfigyeli, mennyire veszünk részt a kollektív szándékban, és ha nem elég erőteljesen tapsolunk, esetleg jelenti valamelyik illetéktelen illetékesnek...

A *vastaps* tehát csak az utóbbi évtizedekben jelenti az ütemes tapsolást.

Bogárdi Mihály

Csirkealkatrészek

Egyre több tévécsatorna kedvenc műsora a „főzőcskésés”. Érdekes megfigyelni az ott szereplő szakácsok stílusát: az egyik vicces akar lenni, a másik tudálékos, a harmadik népies. Sajnos, olyan is van, aki ezeket a stílusokat nyelvi hibákkal fűszerezi, mint az ételeit. Az egyik legismertebb mester azt szokta mondogatni, hogy „nézzük először a már elkészített *alkatrészeit* a csibének”. Az élőlényeknek nem alkatrészei vannak, hanem részei, testrészei. Az állatokat sokszor szeretik becézgetni a szakácsok, de a magyar ember a *csibét* túl fiatalnak gondolja ahhoz, hogy ételt készítsen belőle. Az *alkatrész* előfordul az ételek összeállításakor is: az egyik szakács *alkatrészeket* válogatott a kocsonyához. Helyesebb *hozzávalókról, összetevőkről* beszélni. Szívesen mondják a *hús* helyett a *husit*, a *nyúl* helyett a *nyuszt*. Az egyik ismert külföldi szakács műsorában a fordító felületes munkája következtében szinte minden baromfi sült vagy főtt állapotban *madár*. A magyar köznyelvben nemigen mondják a hatalmas sült pulykára, libára, hogy „tálaljuk a *madarat*”. (A galambászok szokták kedves postagalambjaikat néha *madárnak* nevezni, de a magyar ember nevéen nevezi a baromfikat).

A szakácsműsorokon kívül a sportműsorokban is előfordulnak sajnálatos szótévesztések. Az autókat, motorokat mostanában *rommá török*. Pedig az elfogadott szó a *roncs* volna, lásd: *roncsderbi, roncsautó*. Még emberre is ezt a szót mondjuk: *emberi roncs, idegromcs*. A *rom* épületekre, építményekre illik. A sportnál maradvány: egy stadion *zsúfolásig* telik meg, nem pedig *csurig*, ahogy mostanában hallhatjuk. A *csurig, csordultig* folyadékkal kapcsolatban használatos, valamint képes értelemben: csordultig van a szíve bánattal. Szintén egy sportriporter panaszkodott arról, hogy *sikamlós* a kézilabdapálya, törölni kell. A *sikos* vagy *csúszós* szó jobb lett volna. A terápiás lovaglás is

hozhat a gyógyuláson kívül szótévesztést, amikor a tulajdonossal beszélgető riporter a hátsólapot *gyeplővel* akarja irányítani *kantár* helyett, mert nem tudja, hogy a *gyeplő* a kocsiba fogott lovak irányítására való.

Divat mostanában *film* helyett *mozit* mondani: jó amerikai *mozit* láttam.

A szótévesztés következtében azok az állandó fordulatok, szólások is tévesen hangozhatnak el, amelyekben hasonlóak a szavak. Ezért halljuk és olvassuk (!) összevissza az ilyeneket: egy *lapon* említ, más *napra* tartozik. A helyes: nem lehet egy *napon* említeni, más *lapra* tartozik. Volt olyan hét, hogy háromszor is helytelenül volt egy újságban, pedig az írott szöveg nem nyelvbtlás. (Mint az sem, hogy *edzem és versenyzem* olvasható sokszor az *edzék, versenyzek* helyett.)

A szókincshiányt sokan úgy „orvosolják”, hogy egy-egy divatszót használnak mindenre. Sokáig a *durva* volt mindenre jó, akár pozitív, akár negatív értelemben. Legújabbban a *szerethető* jó mindenre, de ez legalább csak jó értelemben. Van *szerethető csapat, párt, honlap, foglalkozás, hónap* (a szeptember az egyik MOL-újságban). A *szerethető csapat* azt jelentheti, hogy eredmény nincs, de kedves, kezelhető tagjai vannak. A politikában a *fenntartható, feltörekvő* szó a mindennapos. Néha a *hatékonytalan* (ennek alapján lesz majd *gyűlékonytalan, képlékenytelen, hiszékenytelen* stb. is?).

Ha magyar szó nem jut eszébe az újságíróknak, használ idegen szót magyar újságban, magyar tévécsatornán: Messi *vs.* Rooney, Cápák *vs.* Krokodilok; *coach, yellow card*. A *vs.* (versus) egy magyarnak semmit sem mond, azt jelenti, hogy *ellen*, a többi a magyar *edző, kapitány, sárga lap* helyett van sokszor a tévében akkor is, ha magyar csapat játszik Magyarországon egy másik magyar csapat ellen.

Jó lenne, ha a média *vs.* magyar nyelv mérkőzés anyanyelvünk javára dőlné el!

Kovács József

A kosár

Akkor figyeltem fel a kosárra, amikor a szomszédasszonyomat megpillantottam az utcán, karján bevásárlókosárral. Meg is kérdeztem, hogy hová tart, mert napjainkban csak piacra jár az ember kosárral. Felvilágosított, hogy ő minden boltba kosárral jár, köszöni, de nem kér a szupermarketek nejlonzacskaiból, mert ő nemcsak szóban, hanem tettekkel is óvja a termésetet. Dicséretes. De erről az jutott eszembe, hogy a kosárnak mennyiféle szerepe van az életben.

Elsősorban az kattan be, hogy a szeretett leánytól hányszor kaptam kosarat, míg végül beadta a derekát – és hozzájött feleségül. „Kosarat kaptam...” – honnan is ered ez a szólás? Azt találtam az irodalomban, hogy talán a középkor táján keletkezhetett. Egy ifjú szerelmes csak okkal-móddal remélhetett eljutni szerelméhez, aki egy villa emeletén lakott. Megkerülte az épületet, és jelzést adott a leány ablakához. Ha a leány megismerte a legényt, akkor leeresztett egy kosarat, és beavatott szolgálai segítségével fölvontatta abban az udvarlót. Volt azonban olyan legény, akit nem kedvelt, de aki mégis egyre remélte, hogy majd őerte is lejön a kosár. A leány megunt az okvetetlenkedőt, és egy lyukas kosarat vagy gyenge fenekűt küldött le, amiből a hivatlan legény kipottyant. Ő aztán tényleg kosarat kapott. A Balaton partján lakom, gyakran összefutok hajósokkal és kikötői dolgozókkal. Ezek egyike mesélte el nekem a viharjelzés történetét. Kezdetben ugyanis nem villogó lámpákkal adtak jelzést, hanem a kikötőkben felállított póznákra felhúztak egy vörösre festett kosarat. Ha azután ezt meglátták a strandokon, haladéktalanul kihívták a fürdőzőket, hangos szóval közölvén, hogy vigyázat, felhúzták a kosarat! A vízen levő vitorlásoknak pedig kellett a jelzést figyelni és meglátni. De öreg hajókon is láthattunk árbockosarat, amiben egy tengerész figyelte a vizet – és várta a föld megjelenését a látóhatáron.

A szomszédomban lakik egy langaléta ifjú; nagy sportoló, és főleg kiváló kosaras. Legalábbis ezt tartja magáról, amikor az-

zal dicsekszik, hogy a mérközéseken rendre ő dobja a legtöbb kosarat.

A tévében láttam egy bemutatót légballoonosok szereplésével. Elmondták, de láttam is, hogy a ballon kosarában egy vagy két ember indul a versenyen.

És persze többnyire vesszőből font, kosárszerű puttonyokban gyűjtik az ügyes kezű lányok-asszonyok a szőlőfürtöket, majd a puttonyok az erősebb férfiak hátára kerülnek, tartalmukat pedig beleöntik a várakozó „tankautóba” vagy kocsin álló nagy hordókba, kádakba.

Nagybani piacokon mértékegységül is használják a kosarat, amit akár átlagsúlynak is tekintenek, amikor egy-egy kosár almat eladnak a kiskereskedőnek. Ezeket máskor ruháskosárként is használják. Jókora méretűek, és két fülük van. Sokféle áru szállítására, tárolására is alkalmasak.

Kosáron általában fonott tárgyakat értünk. Van úgy, hogy egy megnevezés, egy jelző megmarad akkor is, ha már érvényét veszítette. Gondoljunk arra, hogy a műanyagból készült konyhai eszközt ma is *fakanálnak* hívjuk. Vagy *sámfának* nevezik akkor is a cipő formájának megtartásához használt eszközt, ha azt műanyagból gyártják. De kosárnak hívják a vívótőr markolatát védő, ám fémből készült, megfelelően hajlított lemezt; és kosár a hölgyek intim, textíliából készült ruhadarabja, a melltartójuk két formázó része is. Ezek a kosarak különféle méretben készülnek, és a vevő méret szerint kéri a boltban. Kosárka az a – többnyire papírból készült – kehely, amelyben kis, kerek tészták sülnék. Vagy az az ostya, amelyben a fagylaltot kapjuk.

Végül hadd említsem meg a műanyagból vagy fémből készült irodai berendezési tárgyat, a szerkesztőségek legfontosabb munkaeszközét, a papirkosarat. Ilyen minden bizonyonnyal akad az Édes Anyanyelvünk szerkesztőségében is. De remélem, hogy ez a kis írásom nem oda, hanem a lap hasábjaira kerül.

Láng Miklós

Kezdetben volt az Ige

János evangéliumának prologusa kezdődik ezzel a sorral. Természetesen a régebbi kiadású bibliafordításokban a *volt* helyett a *vala* szerepel. A katolikus és a protestáns kiadásban különbség van az *Ige* szókezdő magánhangzójának helyesírásában. A katolikusok rövid, a protestánsok pedig hosszú *i*-vel írják. Ugyanezt a különbséget látjuk a *dicséret* szó esetében, a protestánsok ugyanis *dicséretet* írnak, és tegyük hozzá, hogy a kiejtésben is hosszú az *i*.

A nagy kezdőbetűvel írt *Ige* tulajdonnévre utal. Köznévként – természetesen kisbetűvel írva – két jelentésben is használatos: az eredeti jelentése 'szó, beszéd', emellett nyelvtani szakszó is, egy szófajnak a neve.

Az Etimológiai szótár szerint az *ige* a 13. század második felében bukkan fel, bizonytalan eredetű. Talán valamelyik török nyelvből vettük át még a honfoglalás előtt. A bizonytalanságról azért beszélünk, mert a török nyelvek közül csak a mongolból adatolható. Nyelvünkben az *ige* az átvételnek megfelelően szót, varázsszót jelenthetett. Erre utal *igéz* szavunk is, „nyelvtani szakkifejezésként való használata pedig tudatos szóalkotás eredménye” – írja az Etimológiai szótár.

A latin *verbum* egyik jelentése a 'szó', a másik pedig a szófaj neve. Az orosz azonban, miként a magyar is, különbséget tesz a két fogalom között. A bibliai értelemben használt *Igét* a *szlovo*, a szófajt a *glagol* jelöli. A címben szereplő evangéliumi mondat latinul így hangzik: *In principio erat Verbum*. Oroszul pedig: *V nacsale bülo szlovo*. A ma-

gyar bibliafordításban a latin *Verbum* megfelelőjeként az *Ige* 'Isten szava' jelentésben szerepel.

A Wikipédiában az *Igeről* ezt olvassuk: „Az **Ige** (görögül: *Logosz*; latinul: *Verbum*) nagybetűvel írva Isten kinyilatkoztatása a Bibliában. Ebben az értelemben használva szokás (főleg protestáns körökben, de katolikusoknál sem ritka) egyes bibliai szakaszokról (vagy akár egyetlen bibliai versről) mint »egy ígéről« beszélni (ez esetben kisbetűvel). A nagy kezdőbetűvel írt **Ige** a Szentháromság második személyét, Jézust, a Fiúistent is jelenti, akinek Isten kimondott szavával való azonossága keresztény hittétel.”

A vallási értelemben vett *Ige* szó tehát tulajdonnév, méghozzá egyházi szakszó. Éppen ezért hiányolom, hogy a 2006-ban megjelent *Útmutató egyházi kifejezések helyesírásához* című kiadványban nem szerepel ez a kétféle helyesírás. Már csak azért is fontos lenne a szójegyzékbe való felvétele, mert az egyházi kifejezések között több olyan van, amelynek a helyesírását a helyesírási szótárakban nem találjuk. Az *Útmutatóban* találunk olyan szakszavakat is, amelyeknek a helyesírása a jelentéstől függ. Így például kis kezdőbetűs az *eucharisztia*, ha a szentmisét jelenti, nagy kezdőbetűvel írjuk viszont (*Eucharisztia*), ha az Oltáriszentséget értjük rajta. Még néhány példa: a *Kálvária* (nagy kezdőbetűvel) bibliai helynév, de köznévként kis kezdőbetűs (*kálváriát jár*). A keresztben az *Úr teste* látható, de az Eucharisziában az *Úr Teste* van jelen.

Ajánlatos lenne tehát, hogy az *Ige* (*ige*) helyesírása bekerüljön egy újabb, bővített kiadásba.

Dóra Zoltán

Neominimalizmus

Ezt az új szóösszetételt az általam igen kedvelt római rádiós tudósítónktól, Sárközi Júliától hallottam egy vasárnapi Kossuth rádiós műsorban. A sziporkázóan élvezetes stílusban fogalmazó Sárközi Júlia ebben a tudósításában arról mesél nekünk (hallhatóan nagy örömmel), hogy újabban Olaszország lakosságának tízezrei azzal fejezik ki tiltakozásukat a fogyasztói társadalom „Vegyed és vigyed!” agresszivitása ellen, hogy elhatározták, minimálisra csökkentik azon árucikkek számát, amelyeket havonta, illetve évente megvásárolni kényszerülnek. Sőt az interneten már megtalálható egy egyre népszerűbbé váló kezdeményezésük is. Arra kéri a netezőket (korosabakat és ifjabbakat egyaránt), hogy küldjék be annak a 100 terméknek a nevét, amelyek nélkül egyszerűen képtelenek lennének élni. És jönnek is sorjában a névsorok: mobiltelefon, gyermekeim fényképe, éjszakai kispárna, napi inzulinadag, három kifli plusz egy pohár joghurt naponta, nagymamám horgolt csipketerítője, horgászfelszerelése, az örökké tartó golyóstoll (eme sorok írója is mint az utolsó gyakori magánlevél-feladók egyike a helyi postán, azonnal megjegyezte: ez a legutóbbi árucikk az én százas listámon is ott lenne). Egy szó mint száz: (érthető módon) igencsak változatos és hosszú a lista. Gyanítom, egyre hosszabb lesz. És ami a legmeglepőbb: többen nemcsak tárgyakat sorolnak fel (így folytatja Sárközi Júliánk) hanem elvont, a divatból lassan-lassan kivesző fogalmakat is, mint pl. bizalom, remény, hűség, igazi barátság, hit, áldozatvállalás, szolidaritás.

Gondolom, sokan elgondolkodnak majd azon „neominimalistaként” (íme, képeztem most Sárközi Júlia nagyszerű kifejezéséből egy újabb névszót), mi lenne az a 100 termék, né tán fogalom, amelyek nélkül még globalizált, „agyonelfogyasztóiasodott” (vö. Majakovszkij *Önagyonülésezők* című verse Hegedűs Géza fordításában) társadalmunkban sem len-

nének képesek élni. (És még egy megjegyzés: természetudós-tanár édesapám már a hatvanas-hetvenes években *agyoncivilizált világról* beszélt!)

Ez az új kifejezés – bármily romantikus-utópisztikus is hangzik – fölcsillant(hat)ja a reményt, hogy eljöhét még a „jobb kor, mely után / Buzgó imádság epedez / Százezrek ajakán.”

Egyben ezzel az utolsó, pár soros Vörösmarty-idézzel hadd emlékezzem én is a 2010 szeptemberében tragikus hírtelenséggel örökre eltávozott Bánffy György Kossuth-díjas kiváló művészünkre, aki 2004-ben egy Vörösmarty-vers elmondása és iskolai nyelvművelő tevékenységem alapján egy kerületi szavalóversenyen átadta nekem az első díjasként járó oklevelet és könyvjutalmat.

Ezek a tárgyak benne lennének az én „százas listám”-ban is.

Sz. Györfly Sarolta

Megemlékezés Deme Lászlóról az Eszperantó Szövetségben

Megdöbbenéssel fogadta az Anyanyelvápolók Szövetsége Deme László halálhírét. Az Édes Anyanyelvünk júniusi számában még a Kazinczy-díj átadása alkalmából írt Wacha Imre méltató szavakat róla. A Magyar Nyelv Múzeumában megtartott emlékülésen szóban és filmvetítéssel idézték fel Deme László alakját. Sokrétű, eredményes munkálkodását a jelenlevők ismerték, de az eszperantóval kapcsolatos tevékenységéről nem mindenki tudott. Az eszperantisták jól ismerik Deme Lászlót, hiszen a nemzetközi nyelvet hathatósan támogatta. Számos alkalommal felszólalt e nemzetközi nyelv érdekében. Mint az anyanyelv ismerője, tudósa, természetesen hangoztatta az anyanyelv rendkívüli fontosságát. Kilépve az országból azonban nélkülözhetetlen egy közvetítő nyelv. Ez lehetne valamelyik nemzeti nyelv is. Természetesen ilyenkor az illető nép előnyösebb helyzetbe kerül, hiszen a saját anyanyelvén beszélhet az idegenekkel. A közvetítő nyelvként funkcionáló anyanyelv így fölényt jelenthet, de ez gyakran konfliktust okozhat az adott néppel kapcsolatban. Ezért nem valamelyik nemzeti nyelvet, hanem inkább egy mesterséges nemzetközi nyelvet lenne érdemes a népek közötti kommunikációban használni. Ez lehetne az eszperantó, mely nagy múltú és kifejező erejű. Deme Lászlónak ez volt a felfogása, ezért is választották meg a Magyar Eszperantó Szövetség elnökévé.

A Budapesti Eszperantó Szövetségnek a hónap utolsó keddjén szokás szerint megrendezett összejövetelén (VIII., Gyulai Pál u. 9.) ezúttal elsősorban Deme Lászlóról emlékeztem meg mint eszperantistáról, természetesen eszperantóul. Előadásomban Wacha Imre említett méltató beszéde után Deme László néhány felszólalását, majd írását idéztem. A

Értjük? Nem értjük? Félreértjük?

Még mielőtt kiderülne, miről van szó egyáltalán, írjuk ide immár negyedikként és kijelentő mondat gyanánt: Akár *többféleképp* is érthetjük. Egy szóval: az írásosság kínálta – bizonyára akaratlan – rébuszok, talányok, netán önellentmondások világába csöppent(t)ünk.

„A postás otthonába szállítja a kívánt könyveket” – olvasom egy itt talán mellőzhető című kalendáriumunkban, természetesen mint egy hirdetés részét. Ez a szerencsénk! Ti. a szövegkörnyezet eligazít bennünket. Ha kiszakítanánk, eltítkolva lelőhelyünket, akkor akár öt (!) lehetőség is kínálkozna: *a postás a saját, az ő, illetve az ön otthonába; ő, illetőleg ön a postás(nak az) otthonába* szállítja a könyveket. További példáim mindenképp eltérnek az iménti, „alternatívákat” kínáló közléstől. Közösek ugyanakkor abban, hogy – fordítások. Amiben szerencsére elűtnek a postásos példától, az az: „mindössze” kétféleképp értelmezhetőek. De még a szövegösszefüggés ismeretében is, bizony, törnünk kell a fejünket...

A Helyes ételtársítás című, olaszból fordított könyvecske 125. oldalán megtudhatjuk: „A mára már *elhíresült M. O. Bircher müzli*ről van szó.” Hát igen. Az illető és a müzlije a gasztronómiában egyformán esik latba: egyik a másiknak a hír(nev)ét támogatja. Szó lehet – a nem épp feddhetetlen he-

nyelvek ugyan „egyenjogúak”, mégsem tarthatjuk egyformának őket, mert különböző nézetből ábrázolják a világot. „Az embernek hány uja van?” kérdésre nem azonos választ ad az angol, mint a magyar. Az angol szerint nyolc uja van: a kézen négy ujj és egy hüvelyk. Az első háromnak külön neve van: első, második, harmadik ujj. A lábujjaknak eltérő nevük van az angolban, de számuk azonos. A német 10 ujjat számol, de más neve van a lábujjaknak. A magyar nyelvben húsz ujjról beszélünk, de az egyik kézujjnak külön neve van: gyűrűsujj. Természetesen a „csontszerkezetet” nézve mindenkinek húsz uja van, de más a szerepük az egyes nyelvekben. Mivel a nyelv nemcsak a valóságot, hanem a társadalmat is tükrözi, és e szert is tagozódik.

A kétféle gondolkodás miatt az idegen nyelv elsajátítása során az idegen gondolkodásmódot, látásmódot kell elsajátítanunk. Ez hasznos az embernek, növeli ismereteit. Annyi az enyém a világból, amennyit megérték. A különböző helyzeteket így, ha más nyelven is értünk az anyanyelvünkön kívül, különbözőképpen értelmezhetjük. Ahogyan a gépeket mint mesterséges alkotásokat egyre inkább használjuk, miért ne érvényesülhetnének a nyelvek között is a mesterségesek? A természetes nyelv szükségszerűen használóinak társadalmi viszonyait tükrözi, s ez gyakran tehertertele. A mesterséges nyelvben ilyen tehertertel nincs.

Meg kell még említeni a tegezés és a magázás szokásrendszerét is. Deme László példaként említette a ma nálunk is általánossá váló tegeződéssel kapcsolatban az angol és amerikai nyelvhasználatot. A közvélekedés szerint az angolban általános a tegeződés. Ez tévedés. Ugyanis az angol valójában mindenkit magáz. Ha tegez valakit, akkor nem „Uramnak” szólítja, hanem keresztnévvel „Bill”-nek vagy ehhez hasonlóan becézett névvel.

Félő, hogy a kis kultúrák eltűnnek, s az emberi gondolkodás visszafejlődik a gombok nyomogatásáig. Valósuljon meg a nyelvek egyenlősége! Az a nyelv, amelyik senkinek sem anyanyelve, éppen azért lehet mindenkié, mert senkié sem, s ezért az egész emberiségé.

Deme László egykori tanárát, Pais Dezsőt idézte így: „A tudomány az életért van, de a mi életünk legyen a tudományé.” Deme László eszerint élt.

Berényi Zsuzsanna Ágnes

lyesírásnak „köszönhetően” – „az *elhíresült M. O. Bircher müzli*jéről” éppúgy, mint „az *elhíresült, M. O. B.-féle müzli*ről”, az az ezen úr *elhíresült müzli*jéről! Ember, pontosabban olvasó (legfeljebb az eredetivel párhuzamosan olvasó!) legyen a talpán, aki eldönti e közlés igazát!

De XVI. Benedek pápa is föl(ad)ta a leckét! A közép újrafelfedezése című igényes, mély teológiai-filozófiai tartalmú munkájában – magyarul persze – van egy kis helyesírás, mégpedig írásjel-alkalmazási bökkenő: „Itt is tévútra kerülünk, ha a »lélek« újkori értelméből indulunk ki, Pál szemével kell néznünk” (157). Kézenfekvő orvoslási módunk ilyenkor a tömbösítés: kettőspont vagy pontosvessző segíthet(ne): „Itt is tévútra kerülünk: *ha* a »lélek« újkori értelméből indulunk ki, *(akkor)* Pál szemével kell néznünk.” Avagy: „Itt is tévútra kerülünk; *ha* a »lélek« újkori értelméből indulunk ki; stb.”

Végül Anselm Grün: Az életművészet könyve 220. oldaláról egy már általa is kölcsönzött mottó: „*Aki* nem tudja élvezni az életet, az idővel élvezhetetlenné válik.” Elolvashatom akár tízszer e szlogent, avagy átrághatom magamat a szerzői bölcsekedésen, rejtve marad az idézet magva. Ha a nyelvtanilag ép (?) mondatunkat nézem, akkor a *sóltan, besavanyodott ember* áll előttnk. Inkább talán – fordítási hibaként? – kimaradt a vessző után ez: „*annak számára* az (már mint az *élet*) válik élvezhetetlenné”...

Kosztolányi szavaival elvárjuk: egy másodpercre se csapják be az olvasót!

Holczer József

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Szirtok, szanszkritül és társaik

A hangrendi illeszkedés nyelvünk legjellegzetesebb vonásai közé tartozik. Érthető, hogy a hazai nyelvtanírókat, nyelvészeket évszázadok óta mindmáig foglalkoztatja, és a külföldiek részéről is meg-megújuló érdeklődés tapasztalható iránta.

Magam sem most fordultam először e témakör felé. Egy 1997-ben (a Magyar Nyelvben) megjelent cikkemben például vele kapcsolatban egy olyan felmérés eredményeit mutattam be, amelyet diákok körében végeztem. Akkor a Nyelvművelő kézikönyv alapján kiszemelt 50 tesztszó viselkedését vizsgáltam meg a hangrendi illeszkedés szempontjából adatközlőim segítségével. A szavak nagy többségét természetesen úgy választottam ki, hogy magánhangzóik minősége és sorrendje elvben mind a mély, mind a magas magánhangzójú toldalékolásra lehetőséget adjon (*fotel-od/fotel-ed, norvég-ul/norvég-ül* stb.).

Néhány hónappal ezelőtt visszatértem ehhez a régi kutatási témámhoz, de más szempontból és a korábitól eltérő módszerrel. Ugyanazt az 50 szót vizsgálva ezúttal arra kerestem a választ, módosult-e velük kapcsolatban a toldalékok hangrendi illeszkedése a felvilágosodás kezdetétől az ezredfordulóig tartó időszakban. Az időhatárokat (1772–2000) a legfőbb forrásom jelölte ki: az írott nyelvi anyagokból összeállított, műfajilag változatos összetételű, mintegy 27,5 millió szövegszónyi elektronikus szövegtár, amely meghatározó szerepet kap a magyar nyelv nagyszótárának készítésében is. (Lelőhelye: <http://www.nytud.hu/hhc>.) Történeti statisztikám másik forrása a Magyar Hírlap CD-je (1994–2000) volt. A statisztikához az említett forrásokból a vizsgált szavak minden olyan toldalékos alakját számításba vettem, amely elárulja a hangrendi illeszkedés irányát.

Az adatokat összeszámolva azt tapasztaltam, hogy a hangrendi illeszkedést tekintve az 50 szó nagy többségével kapcsolatban fontos történeti változásról nem beszélhetünk. Most csak a kivételekről szólok néhány szót.

A *konkrét* toldalékolásában a XX. század folyamán egyre nagyobb fölénybe kerültek a mély, vagyis a *konkrétan*-féle változatok.

Az *Athén* városnév a XX. század közepéig többnyire magas magánhangzójú toldalékokat kapott, attól kezdve viszont a mély változatok uralma figyelhető meg.

A *Heine* névvel kapcsolatban kiejtésének megváltozása hozta magával a toldalékolását. A XIX. században még minden bizonnyal a [hájne]-féle kiejtés volt szokásban, és akkor a név még csak mély toldalékokkal bukkant fel. A XX. században ellenben az uralkodóvá váló [hejne] kiejtés természetesen a magas toldalékok kizárólagos használatához vezetett. Hasonló folyamat ment végbe a *Mannheim* városnév esetében is.

A *fotel* toldalékolását illetően a források vallomása ellentmond egymásnak. A történeti szövegtár adatai arra mutatnak, hogy a XX. század közepe táján olyanféle fordulat zajlott le a mély toldalékolás javára, mint az *Athén* esetében. A Magyar Hírlap CD-jén viszont a *fotelben* típusú formák gyakoribbak a *fotelban*-félénél. Lehetséges, hogy az utóbbi megoszlás a sajtónyelvre jellemző.

A történeti vizsgálódást ugyanezeknek a forrásoknak a segítségével néhány olyan szóra is kiterjesztettem, amelyek az eredeti felmérésben nem szerepeltek.

A szerző az Intézet tudományos főmunkatársa, a készülő Nagyszótár munkaközösségének tagja (a szerk.).

Így derült ki például az, hogy a *holmi*, amelynek összetett volta (*hol + mi* kérdő névmás) az idők folyamán elhomályosult, a XIX. század közepéig még többször kapott az utótagjához igazodó magas magánhangzójú toldalékokat, mint mélyet. Az összetettség egyre erősödő elhomályosulásával azonban a század második felére a mély toldalékolás került többségbe, a XX. századra pedig kizárólagossá vált.

A szintén összetett szóként keletkezett *húsvét* (*hús + vét*; az utótaghoz vö. *vétel*) eredetileg szintén az utótagjához igazodó, azaz magas magánhangzójú toldalékokat kapott. A vizsgált korszakra azonban ez már nem jellemző: a szövegmintában egyetlen *-ben* ragos adat akad a XIX. század elejéről, minden más adatban mély a toldalék. A szó összetett volta tehát már a felvilágosodás idejére valamelyest elhomályosult a nyelvhasználók tudatában.

Megemlítek egy szépirodalmi érdekességet is. Csokonai Vitéz Mihály „A tihanyi ekhóhoz” című, jól ismert versében (1802) így szólította meg a tájat: „Zordon erdők, durva bérczek, *szirtok!* Harsogjátok jajjaim!” A kiemelt szóalak csak mai szemmel nézve különlegesség, a költő korában egyáltalán nem számított annak. A XVIII. században a *szirt* még többször kapott mély toldalékokat, mint magas magánhangzójú. Toldalékainak illeszkedése tehát a *híd*, *nyíl*-féle szavak viselkedésére emlékeztetett, bár a mély változatok használata nem volt kizárólagos. A XIX. században már átbillent a mérleg a magas toldalékváltozatok használata javára, noha a század közepéig még megmaradt a mély toldalékolás is. A XIX. század derekától azonban (egy-két archaizáló ellenpéldát nem számítva) kizárólagossá váltak a *szirtok* típusú szóalakok.

A történeti szövegvizsgálat nem csupán a változások miatt volt tanulságos. Egyebek mellett azt is megmutatta, hogy néha a toldalék fajtája is befolyásolhatja az illeszkedés irányát. Az 50 tesztszó közül például a *balett* és a *norvég* esetében tapasztalhattam ezt. A *balett* a vizsgált időszak folyamán mindvégig inkább magas magánhangzójú végződéseket kapott, a *balettezik* származék viszont többször tűnt fel a *balettezik* formánál. A hírlapi CD-n a *norvégul* és a *norvégül* képviselője azonos, míg a *norvégok* hatalmas fölényben van a *norvégek* alakkal szemben.

A hírlapi CD anyaga kitűnően alátámasztja azt a nyelvművelő írásokból jól ismert állítást, hogy a *honvéd* köznévi és a *Honvéd* egyesületnév a hangrendi illeszkedésben más-más módon viselkedik. A köznévhöz fűzött mély és magas toldalékok előfordulási száma 7 : 3758, míg az egyesületnévvel kapcsolatban 278 : 12 az arány. Az éles különbséget az magyarázza, hogy az egyesületnév összetett volta sokkal inkább elhomályosult, mint a köznévi.

Befejezésül még egy szépirodalmi érdekességet említek a tesztszavak körén kívülről. G. B. Shaw Mészöly Dezső fordította színdarabjában, a *Pygmalion*ban Pickering, a nyelvész hajlamú ezredes „Tanuljunk könnyen, gyorsan *szanszkritül!*” című könyvével hívta fel magára Higgins professzor figyelmét. A „mély magánhangzó + i vagy í” szótagképletű szavak (pl. *gumi, papír*) mindig vagy legalábbis legtöbbször mély magánhangzójú toldalékokat kapnak, így a kiemelt szóalak szokatlan. Könnyen lehet, hogy Mészöly Dezsőnek és Pickering ezredesnek köszönhető, hogy a hírlapi CD-n a *szanszkrit* magas magánhangzójú toldalékolása majdnem ugyanannyiszor bukkant fel, mint a szabályosnak tekinthető mély formák. Érdeemes azonban hozzátenni, hogy a történeti szövegtárban 1933-ból Kosztolányi Dezsőtől is találunk *szanszkritet* írásmódú alakot.

A vizsgálódást szerettem volna kiterjeszteni a beszélt nyelvre is, de ennek a nyelvtörténeti kutatásban természetesen megvannak a maga korlátai. Mai beszélt nyelvi szövegek alapján pedig azért igen nehéz az ingadozó hangrendi illeszkedés statisztikai vizsgálata, mert a figyelembe vehető formák előfordulása meglehetősen ritka.

Horváth László

Kérdések és válaszok

Mi a helyes írásmódja a következő kifejezésnek: raku (-)kerámia?

A kérdézet szó(kapcsolat) a helyesírási szótárakban, idegen szavak szótáraiban még nem szerepel. A helyes írásmód eldöntéséhez ismerni kell a szavak jelentését és a közöttük levő kapcsolat milyenségét, hogy a szabályokat alkalmazhassuk.

A *raku* japán eredetű szó, magyarra a következő szavakkal fordítható: *nyugalom, gondtalanság, jólét, kényelem, komfort; vigasz, vizsgáztatás, enyhítés; megkönnyebbülés, megnyugvás*. A kerámiakészítéssel kapcsolatban ez sajátos égetési technikát jelent. A *kerámia* főnévvel jelentéssűrítő szóösszetételt alkot ('*raku* technikával készült kerámia'), ezért az egybeírást javaslom a különírás helyett.

Az egybeírás változata, a kötőjeles írásmód csak akkor jöhetne szóba, ha a *raku* ún. néma betűre végződne.

Helyesen gondolom-e, ha a következő idegen szavakhoz közvetlenül kapcsolom a toldalékokat: repositoryba, switchsel?

Ezeknek az idegen szavaknak a végén nem található ki nem ejtett hangot jelölő betű, ezért egybeírandók toldalékkal: *repositoryba, switchsel*.

Hogyan írjuk: 1998. július 8. reggelén? Kell-e pont a nap után? Ha zárójelben vannak az évszámok, elmaradhat-e a záró pont: (1530 körül – 1603)?

A helyesírási szótár szerint az *1998. július 8. reggelén* szerkezet napot jelölő számneve után kell pont, mert ha a napok sorzáma névutós szerkezetben szerepel, a számok után vagy a pontot, vagy a birtokos személyjelet ki kell tenni. Ebben esetben nem névutós szerkezettel, hanem birtokos jelzős szerkezettel van dolgunk, de a szabály erre is vonatkozhat. *Az 1530 körül – 1603 között* évszámok között nagyködtőjel szerepel. Az 1603 névutós évszám, ezért nem kell utána pont.

Hogyan írjuk a világ életében és a csapdába ejtett kifejezést?

A kérdézet alakok helyesen: *csapdába ejtett* (vö. OH. 565. *csapdába esés*), illetve *világéletében* (OH. 1464. *világéletében*).

Nagybetűvel írjuk-e a francia forradalom során alkotott hónapnevezéseket, pl. X. év Thermidor 2.? És hogyan toldalékoljuk a francia bon (váltó) és a sol (pénzegység) szavakat?

A francia forradalom során alkotott hónapnevezések kis kezdőbetűsek, ugyanis a magyar helyesírás szabályai szerint a történelmi eseményeket jelentő szavakat kis kezdőbetűvel írjuk.

A *sol* szó kiejtés szerint íródik, ezért egybeírandó a toldalékkal: *sollal*; viszont a *bon* a francia kiejtésben orrhangú *o*-val hangzik, azaz magyar szempontból néma betűre végződik, ezért kötőjellel kapcsoljuk a toldalékat: *bon-k*. Mivel azonban ez a magyar olvasó számára mehökkentő írásképet eredményez, elfogadhatjuk a *bonok* formát is.

Hogyan mondjuk a fölibe kerekedik alakulatot első, második, harmadik személyben egyes és többes számban?

A Nyelvtudományi Intézet honlapján található ragozási táblázat szerint: *fölibém* vagy *fölibem*, *fölibéd* vagy *fölibed*, *fölibe*, *fölibénk* vagy *fölibünk*, *fölibétek* vagy *fölibetek*, *fölibük*.

Több ezer (kereshető) kérdés és válasz: www.manyszi.hu/nyelvi-tanacsadas. A kérdésekre egy napon belül válaszol a Manyszi csapata.

Miként fejezhetjük ki közömbösségünket, ha egy ismerősünk szenved a csuklástól? Azt kellene mondani, hogy „Nem érdekel, tölem aztán csukolj” vagy csukoljál?

A közömbösséget kifejező mondatban inkább ható igét használnánk: tölem akár *csukolhatsz*.

Felszólító módú igealakokkal: csak *csukolj* nyugodtan, engem nem érdekel. A *csuklik* ige felszólító módú alakja: *csukoljon*, illetve *csukoljék* (OH. 581). A tegező forma egyes/többes számban: *csukoljál/csukoljátok*, a magázó forma pedig: *csukoljon/csukoljanak*.

Hogyan írják helyesen: canterbury érsek?

A Canterbury városnévből alkotott melléknév helyes alakja: *canterburyi*. A magyar helyesírás szabályai 215. pontja kimondja: „Ha az *-i* képző egyelemű, *y*-ra végződő idegen helységnévhez járul, az *-i*-t a névhez közvetlenül kapcsoljuk: *coventryi, vichyi* stb.”

Férfivel vagy férfival? A médiában kizárólag a férfival alakot lehet hallani. De ha férfival, akkor miért nem nénival, Bénival, Bécival, bébival, gépival, kézival, régival és nem újjal? A magyar nyelvtől teljesen idegennek és nyakatekertnek érzem az é és i magánhangzókat egymás után tartalmazó szavainkhoz ragasztott -val végződéseket a -vel helyett. Vagy van valami a férfi szóban, ami megkülönbözteti a neni, a bébi, a gépi, a kézi vagy a régi szótól, és ezért ennek a férfi szónak rendhagyó lenne a ragozása?

A toldalékok illeszkedése a vegyes hangrendű szavakhoz néha ingadozó, pl. *Ágnesnek ~ Ágnesnek*. A *férfi* szó ma magas hangrendűnek számít, de ez nem mindig volt így. A nyelvtörténet szerint a szó alakja eredetileg ez volt: *férfiú*, azaz *férj* + *fiú*, ez rövidült később *férfi*-ra. A *férfiú* elhomályosult összetételhez pedig csak mély hangú toldalékok kapcsolódtak: *férfiúval, férfiúság*. Ez magyarázza, hogy a megrövidült *férfi* szóalakhoz is inkább mély toldalékok kapcsolódnak, mint magasak. A Magyar nemzeti szövegtár adatai alapján pl. a *férfinak* 1334-szer, a *férfinek* csak 209-szer szerepel. De terjedőben van a magas hangrendű szóként való toldalékolás: *férfinek*, hasonlóan pl. a *nénihöz* szóhoz. Vannak olyan beszélők, akik következetesen a *férfinak*, mások a *férfinek* alakot használják, de előfordul az is, hogy ugyanaz az ember váltogatja ezt a kettőt. Felmerül az a lehetőség, hogy a szó környezete is befolyásolja a toldalék alakját.

Ha leírjuk, rtl.hu-n, kell-e a kötőjel, vagy sem? Mindenhol kötőjellel látom, bár szerintem ez nem indokolt.

Az internetcímekek helyesírását a szabályzat nem tartalmazza. Az internetcímekek többféle funkciója lehet: lehet egy azonosító kód, de egy portál neve is, ez utóbbi esetben a média új formája (újmedia). Az Osiris-helyesírás (232) utal arra, hogy az újmedia körébe sorolható internetcímekeket az állandó címek mintájára nagybetűvel írjuk, példái: *Kreatív Online, Pálya.hu*. Ha a név azonos az URL-kóddal, akkor mindenféle egyszerűsítés, egybeírás stb. megengedhető, mert a könnyebb azonosítást szolgálja; példái: *Jójáték.hu, Legjobb lap.hu*. A mi honlapjaink esetében is ilyen formákat használunk: *E-nyelv Magazin*, illetve *e-nyelvmagazin.hu*. A kérdézet formák helyesírását – szövegben – így javasoljuk: *Székebyhon.ro, Index.hu, Origo*. A toldalékolást illetően sincs külön szabály, a nagy kezdőbetű egyértelműsíti a nevet, ezért írhatjuk egybe a toldalékkal: *Index.huval*. (A szó végén néma hangzót jelölő betű sincs, ami indokolná a kötőjeles írást.) A magyar helyesírás szabályainak 200. pontja alapján a ragokat és a jeleket a címekekkel általában egybeírjuk: *Rtl.hun*.

Összeállította: Pölcz Ádám

HÍREK – ESEMÉNYEK

Közlemény

Ahogy már októberi számunkban jeleztük, 2012-től lapunk terjedelme 24 oldalra bővül, ára 250 forintra emelkedik. Az éves előfizetés 1250 Ft lesz. Ezentúl az Anyanyelvpolók Szövetségének tagdíja nem tartalmazza teljes egészében az illetménylap árát. A tagdíj változatlan: 1500 Ft, nyugdíjasoknak, diákoknak 1000 Ft/év. Aki a Szövetség segítségével szeretne előfizetni a lapra, nincs más dolga, mint 2011. december 10-ig befizetni a tagdíjat és az illetménylap-hozzájárulást, vagyis 1500 + 500, azaz 2000 Ft (illetve nyugdíjasoknak, diákoknak: 1000 + 500 Ft, azaz 1500 Ft). Az így előfizetőknek a Szövetség intézi a Posta segítségével a kézbesítést. A Posta a lap megjelenésének napján kézbesíti a lapot. (A lap Szövetség általi postázása megszűnik.) A tagdíjat (és a laphozjárulást) banki átutalással a 11705008-20132015 számlára vagy az októberi számhoz mellékelt sárga csekken lehet befizetni. A közlemény rovatban kérjük feltüntetni, hogy a befizetés csak tagdíjra (tagdíj, 2012), vagy tagdíjra és illetménylapra (tagdíj + EA, 2012) vonatkozik. Lapunk valamennyi postahivatalban külön is előfizethető.

Hírek

November 13. a magyar nyelv napja! Az Országgyűlés 2011. szeptember 26-án ellenszavazat nélkül elfogadta, hogy az Anyanyelvpolók Szövetségének előterjesztése nyomán legyen magyar nyelv napja. Erre november 13-át jelölte ki, mert ezen a napon lépett életbe 1844-ben a magyar nyelv hivatalossá tételét elrendelő törvény.

Sátoraljaújhely főutcáján szeptemberben felállították **Borsi Antal** művész tár-ber életnagyságú Kazinczy-szobrát.

A 2011. évi Kazinczy-gálán 2011. október 8-án megszületett elképzelés szerint létrejön a *Kazinczy Hang- és Filmarchívum*, amely gyűjti az összes anyanyelvi esemény (konferencia, tábor, verseny, díját-

adás stb.) hang-, kép- és filmdokumentumait. A csatlakozni kívánók **Maróti István** főtítkárral vegyék fel a kapcsolatot (1053 Bp., Károlyi Mihály u. 16.).

Dr. Schmitt Pál köztársasági elnök levelben köszöntötte a 39. Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny döntős résztvevőit. Köszöntőjét **Cservák Csaba** osztályvezető olvasta fel a sátoraljaújhelyi Latabár Árpád Színházban 2011. október 14-én tartott megnyitótünnepségen. A rendezvény ünnepi zárszavát október 16-án a Kazinczy-emlékcsarnok előtt **Szakonyi Károly** tartotta.

Deme László „emlékpontot” avattak az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati versenyhez kapcsolódva 2011. október 14-én a széphalmi Magyar Nyelv Múzeumában. Deme László hagyatékát a Kazinczy Társaságra hagyományozta, ebből készült az emlékhely.

Október 19-én 42 éves korában váratlanul elhunyt **dr. Grétsy Zsombor** orvos, nyelvész, az írástörténet és az orvosi nyelv jeles kutatója. Az elhunytban lapunk felelős szerkesztője fiát gyászolja.

Köszöntések. 2011 októberében a Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékén, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaságban is köszöntötték **Büky László** ny. tanszékvezetőt, lapunk rendszeres szerzőjét 70. születésnapja alkalmából. – November 8-án (születésnapját követően pontosan egy héttel) a Magyar Nyelvtudományi Társaságban köszöntöttük **Bencédy József** ny. főiskolai tanárt, lapunk korábbi szerkesztőjét, jelenleg szerkesztőbizottsági tagját 90. születésnapján.

Nyelvészeti könyvek

Bura László: Szatmár megye történeti-etimológiai helységnevszótára. Státusz Kiadó, Csíkszereda, 2011.

Büky László: Stílusmagatartási formák Füst Milán és Weöres Sándor költői nyelvében. Szegedi Tudományegyetem BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 2011.

Fordítástudomány 2011/1. szám (25. szám)

Gecső Tamás–Kiss Zoltán: Az alkalmazott nyelvészet integritásának kérdései. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2011.

Raácz Judit és Tóthfalussy Zsófia szerk.: A filozófia és a szónoki beszéd (A retorika és a filozófia). Trezor Kiadó, Budapest, 2011.

Salamon Ferenc: El van bűtülve. Háromszéki szólások, kifejezések. Sepsiszentgyörgy, 2011. AESZ-füzetek, 14.

Simonffy Katalin: Képnyelv – szónyelv. Szemiotikai modell tévműfajok elemzésére. Kriterion – Műre-kézikönyvek, Kolozsvár–Marosvásárhely, 2010.

Szathmári István: Hogyan elemezzünk verset? Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2011.

Széplaki Erzsébet–Miskolci Szilvia: Beugró szövegek. Szövegértési és kommunikációs gyakorlatok a 15-16 évesek számára. Furfang Kiadó, Budapest (é. n.)

Események

2011. december 10. 10.00 A 2011. évi Lőrincze-díjak átadása. Az Anyanyelvpolók Szövetségének ünnepi elnökségi ülése, Petőfi Irodalmi Múzeum

2012. január 6. II. Czuczor–Fogarasi emlékkonferencia. Magyar Művészeti Akadémia, Diófa-kör, Budapest

2012. január 22. „Szótár és anyanyelv” konferencia, Petőfi Irodalmi Múzeum (MTA, ASZ)

2012. június 15–17. II. anyanyelvi júniális, A Magyar Nyelv Múzeuma, Széphanalom

2012. szeptember 21–23. A magyar nyelv szórványai. Anyanyelvi Konferencia, Ungvár

A Hírek rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Fokhagymás burgonyagerezd

A közelmúltban az egyik hazai áruházlánc öles betűkkel hirdette gyorsforgasztott külföldi gyártású akciós termékét: *Fokhagymás burgonyagerezd*. A *gerezd* szó elsődleges jelentéséből kiindulva – a Magyar értelmező kéziszótár ezt úgy határozza meg, mint „néhány gömbölyded termésnek, *hagymának* természetesen elkülönülő, kifejthető része; cikk” – először afféle képzavarra gondoltam, hogy a fordítás során talán az ízesítésre utaló melléknévi jelző, esetleg a darabolás formája alapján vonatkoztatták a burgonyadarabkákra a *gerezd* szót. Formailag jól körülhatárolható, természet által alakított, egymástól hosszanti irányban könnyen elválasztható gerezdjé ugyanis a fokhagymának s némely gyümölcsnek, a narancsnek, a mandarinak van. A szócikket tovább olvasva azonban a második jelentés eloszlatta aggodalmamat: „gömbölyded termésből ék alakban vágott szelet”. Ez pedig pontosan meg-

felel a termék angol elnevezésének: *potato wedges* (a *wedge* szó magyar jelentése 'ék').

Az igazi meglepetés azonban csak ezután következett: körülnéztem a különböző hazai étertermek étlapján, és meglepődve tapasztaltam, hogy köretként több helyen *wedges burgonyát* kínálnak. (Találtam olyat is, ahol ezt *bacon szalonnához* ajánlották.) A köretként felszolgált, hosszúkára szeletelt sült krumpli formájára találokan utal a *hasábburgonya* vagy az inkább Erdélyben használatos *szalmakrumpli* kifejezés, érzésem szerint azonban a *wedges burgonya* jelentését az átlagos magyar étteremlátogató aligha tudja értelmezni. E tolokodó idegen szó helyett sokkal inkább kifejező a *burgonyagerezd* összetétel, ezért remélhetőleg a hazai éttermek is inkább ezt részesítik előnyben étlapjaikon.

Gasparics Gyula

59 nyelvész 77 rövid összefoglalójából áll a *Nyelvésztől mindenkinek* című kötet (szerk. Balázs Géza). Néhány nyelvészeti terület első magyar összefoglalója itt olvasható. Ízelítő „érdekes” lingvisztikákból: antro-, bio-, digitális, e-, etno-, folklór-, funkcionális, gender-, generatív, geo-, igazságügyi, interkulturális, kognitív, kontrasztív, korpusz-, kulturális, marketing-, öko-, pszicho-, strukturális, szocio- és teolingvisztika. A 384 oldalas kötet ára: 3900 Ft.

A kötet kapható a Bookline internetes hálózatában, az ELTE BTK jegyzetboltjában, valamint a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodában: 1148 Budapest, Ors vezér tere 11. fszt. 1. Telefon: 36-318-9666. Imél: iroda@e-nyelv.hu. E hirdetés felmutatói a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodában 500 forint kedvezményt juthatnak hozzá a könyvhöz.

Ugyanitt több nyelvészeti kötet is vásárolhatnak kedvezményesen. A kínálat megtekinthető a www.e-nyelv.hu honlap Kiadványaink rovatában.

Mindenekelőtt az ez évi 3. számunkban közzétett rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Szállóige. 1. Csirze. 2. Sütőde. 3. Aceton. 4. Kecse. 5. Szurok. 6. Asztma. 7. Súlyos. 8. Tamara. 9. Nyílás. 10. Escudo. 11. Mozaik. A megfejtésül szolgáló szavak kezdőbetűinek, majd záró betűinek összeolvasása megadja a keresett szállóigét: Csak sást nemzenek a sasok. Ez Berzsenyi Dániel A felkölt nemességhez (A szombathelyi táborban) című, 1797-ben írt versének egyik sora.

II. Hétszer hét. 1. Állókép. 2. Operett. 3. Porszem. 4. Caliban. 5. Pakulár. 6. Skorpió. 7. Altatás. A megjelölt átlóból kiolvasható verscím: Április, a sorok 2, 6, 7, 1, 4, 3, 5 rendbe való átigazítása után pedig: Október. Mindkét vers szerzője a 125 éve született költő, Tóth Árpád.

III. Ha akarom ... 1. Szád. 2. Vajon. 3. Jusson. 4. Verem. 5. Fürkészek. 6. Osztyák. 7. Ocsúdnak. (Néhányan azt írták: törekednek. Szellemes megoldás, de a meghatározásnak csak nagy jóindulattal felel meg. Ennek ellenére elfogadtuk.) 8. Állat. 9. Fent. 10. Tubák.

IV. Szójátékos csattanó. Mert az ördög a részletekben van.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megoldásukkal elérték a sorsolásban való részvételhez szükséges 65 pontot, a következők részesülnek a Tinta Könyvkiadó által a nyerteseknek felajánlott könyvjutalomban: Budai Lászlóné, Aszód, Kondoros tér 44. (2170); Evangélikus Kollégium, Budapest, Rózsák tere 1. (1077); Jávor Gellért, Budaörs, Otthon u. 6/4 (2040); Képes Gáborné, Mátészalka, Bajcsy-Zsilinszky u. 27. (4700); Mirk László, Csíkszereda, Szabadság tér 8/9, Hargita megye, Románia (530100); Oláh Zoltán, Békéscsaba, Deák u. 6. (5600); R. Szabó Lajos, Hegykő, Mező u. 18. (9437); Szegő Zolt, Debrecen, Karácsony György u. 11. 9/56. (4029); Takátsyné Farkas Irén, Hódmezővásárhely, Tóalj u. 79. (6800); Tekauer Péterné, Budapest, Hunyadi u. 38/8. (1191). A nyerteseknek gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Mű és alkotója. Tessék válaszolni a meghatározások alapján a vízszintes sorokra! Ha megoldásuk helyes, a 2. és a 6. függőleges sorban egy ismert operacímre találnak. Mi ez a cím, és ki a mű 225 éve született szerzője? A megfejtett sorokért 6-6, a szerző nevéért ugyancsak 6 pontot lehet szerezni, összesen tehát 18-at.

1. Lovag									
2. Emberi arc									
3. Büntett miatti (eljárás)									
4. Kitelepít									
5. Azonnal									
6. Könyörgő									

II. Keressünk Ady-verscímekeket! Köztudomású, hogy Ady Endre legtöbb versének címe három szóból áll. (A névelő is szóznak számít.) Rejtvényünk szerzője tíz többé-kevésbé ismert Ady-vers címét rejtvényesítette úgy, hogy szinonimák felhasználásával egy kissé átfogalmazta a címekeket. Vajon olvasóink hányra találnak rá az eredeti címek közül? Mindegyik cím három szóból áll, s mivel fogósnak látszik a feladat, mindegyikért 3 pont jár, összesen tehát 30. A telitalálatért még külön elismerés is kijár a megfejtőnek!

1. Társalgás egy virággal
2. Egy leendő poéta
3. A Balaton kacagott
4. Hamar érkeztem e helyre
5. Nagy levegővétel kora reggel
6. Érzékcsalódás a mocsáron
7. A seregek menetiránya
8. Figyelmeztető a vigyázókhoz
9. Nem messze a sírkerttől
10. A körbeépített tanuló

III. Nyolcszor nyolc. Ha olvasóink helyesen töltik ki a melékelt négyzetet, akkor a bal felső sarokból kiindulva és a jobb alsóig haladva egy 75 éve elhunyt írónk, költőnk szonettciklusának címére találnak. Ezután a sorok ügyes átrendezésével egy 1909-es keltezésű versének címére bukkanhatnak. A két mű címéért 7-7, a szerző nevéért további 7 pontot szerezhetnek. A hibátlan megfejtés tehát 21 pontot ér.

1. Chile fővárosa

2. Elkülönülés

3. Irodalomban jártas személy

4. Mozgóképfilm készítése

5. Speciális MÁV-járat

6. Hegyekkel, lankákkal borított terület

7. Makktermésű erdei fa

8. Egy gabonafajtában élősködő gomba

IV. Szinonimák – egy hangra. E feladványnak a célzott szinonimakeresés a lényege. A megadott szavakra olyan rokon értelmű megfelelőt kell találni, amelyben a magánhangzók közül csak a megadott szerepel, de az akár többször is. Minden megtalált szinonimáért 2 pont jár.

1. Archeológus – e-vel:
2. Jelmez – a-val:
3. Világegyetem – o-val:
4. Puszpáng – u-val:
5. Prédá – á-val:
6. Bizsu – e-vel:
7. Terápia – ó-val:
8. Boltív – á-val:
9. Bekecs – ö-vel:
10. Holmi – ó-val:

V. Szójátékos csattanó. Megfejtésül az Aggodalom című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeni. A helyes megfejtéssel 25 pontot lehet szerezni.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 114 pont, de már 90 pont is elég ahhoz, hogy a megfejtés beküldője részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A feladványok megoldását **2012. február 15-éig** tessék elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi Mihály u. 16. (1053) vagy a rovat vezetőjének e-mail címére: gretsyl@t-online.hu.

Minden megfejtőnek jó szórakozást és boldog új esztendőt kívánunk a rejtvények készítői:

Grétsy László (IV.), Harmati Gizella (I., III.), Láng Miklós (II.), Schmidt János (V.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (67.)

ÉPÜLET-SZINT	A VICC CSATTANÓJA	KÖRÜLTEKINTŐ OVATOSÁG	AUTÓABLAKOT KINYIT	ÁLMOSSÁG FEJEDELEM ANYJA	MAKULÁTLAN	AGGODALOM – Jean, ha megszületik a kisfiam, azonnal hozzák haz a kórházból! – Miért, uram? (A választ az ábra fő sorában rejtettük el.)							
KÉRDŐSZÖCSKA													
ALAPVETŐ													
BARNASVÖRÖS ARNYALATU													
LABDÁT LEKEZEL													
DEHOGY!													
„ILYEN” FAJD IS VAN						HÍM SZARVAS BŐR TE ÉS ÉN	RÁCSA-VÁRODIK ZÖRGET AZ AJTÓN	FRANCIA AUTÓJEL SPANYOL NŐI NEV					
DÉL. RÖV.				AMELY IDŐBEN ORRUNK ERZI									
A DÖZSE EREDETIJE					IDEGEN ELŐTAG: KÉP-SPION								
AMBRUS ...; ENEKESNŐ		FÉLHALK!				IPA CSÚRÓS ...; SZÉNÉSZNŐ							
BÁCSI, BIZALMASAN		HERNYÓ-MOZGÁS											
POSHADT VÍZ						ODETTKE RÖVIDÍTÉS TEHERVAGONOKON							
KOSSUTH-DÍJAS SZÉNÉSZNŐ													
KOTÓRASZIK													
MÉTER					GYÉR ... SACHS; WAGNER HŐSE								
HÍM JUH OMLATAG PARTOLDAL				MELYIK HELYRE? ASZFALTBURKOLAT			TEKINTETES, RÖV. ALASZKAI FOLYÓ	TELEFON KIEGYENLÍTŐ ÁRAMKÖRE	NEM CSOMÓZOTT KELETI SZÓTTES				
LITER								GERMÁNium					
HÍRES PORCELÁNUNK								ISKOLAI ESZKÖZ					
EDÉNYTARTÓ FALIPOLC						CSEKKEN KÜLD ... FRANCE (FR. IRO)							
					BALATONI HELYSÉG ELŐSDIEKET ÖL								
MÁLTAI AUTÓJEL	ROKON ÉRTELMŰ												
VERMET ELKÉSZÍT	TOVASZÁGULD												
RÓMAI 50-ES		ÖNKIVÜLET							FEHÉROROSZ TRAKTOR-MÁRKA				
A-VA PÁRJA		TEHÉN SZERVE											
							ERDELYI HELYSÉG						
FELFA!							DOKUMENTUM, RÖV.						
ÓVOTT (KINCS)					ODINAK IS BECÉZIK ERBIUM								
BŐRFÜGGELEK													
SZÓL A HARANG				MÁSTÓL LOPVA SZEREZ MESEVÉG!									
	A							A SUGÁR JELE					

Nem szótározott szavak tárháza

kövér gáz – nagy gáz. Pl. *Kövér gázt* adott, és elhajtott.

lácsó – nagyon kellemes dolog

léböjtkúra – gyümölcsvel, gyümölcsitalal végzett méregtelenítő kúra, tisztító kúra

lefagy – leáll, megáll. Pl. a számítástechnikában: *Lefagyott* a gép, a rendszer.

mattít – mattá tesz

meccsel – meccset játszik (Petőfi Népe, 2011. május 20.)

melegcsákány-váltás – a bányásznyelvvel vett kifejezés; átvitt értelemben: 'valaki valakinek rögtön a helyére áll'.

menedékvaluta – olyan pénznem, amelybe válság esetén szívesen fektetik az emberek a pénzüket. Jelenleg ilyen a svájci frank.

nacpop – nacionalista-populista (kultúra)

nyereván – nyereség, általában szerencsejátékon nyert pénz (a *nyer* szóból és *Jereván* város nevéből)

őrület a köbön – fokozott érzelmet kifejező szólás

parittyázik – legyint, pl. Meg sem *parittyázom* (annyira nem érdekel, hogy még arra sem veszem a fáradságot, hogy legyintsek).

pinyóklub – kocsmá (Népszabadság, 2011. május 10.)

rutinoz – rutinszerűen elvégez

sétapalack – útra elvihető könnyű (műanyag) üdítőszüveg

téesz nájki – gumicsizma gúnyos megnevezése (a *termelőszövetkezet* szóból és a *Nike* márkanévből)

üzemi sáv 1. *vészszáv*

vas – 1. a számítógép hardvere, 2. autó

vészszáv – a leállóság új neve. A másik: *üzemi sáv*. Egy vélemény szerint a leállóság átnevezése akár balesetet is megelőzhetne (Helyi Téma, 2011. márc. 30.).

zabszem-effektus – (életteni funkcióra utalva) a vizsga előtti stressz tréfás megnevezése

Felhasználtuk Bonyár Katalin, Holczer József, Vető Tamás István gyűjtését. A rovat 1998–2010. között megjelent anyagát tartalmazza a következő kötet: *Jelentés a magyar nyelvről. Új szavak, kifejezések*. Szerk.: Balázs Géza. Inter-MSZT, Budapest, 2010. Új idegen szavak magyarítását megnézheti vagy ajánlhatja a www.szomagyarito.hu honlapon. 2011 novemberétől a honlap elkezdte az új magyar szavak és kifejezések gyűjtését és megosztását is!

B. G. és B. M.
balazsge@due.hu

NYELVÉSZ • LELETEK

ELV • ÉSZLELETEK

████████ KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA FASZERKEZETŰ
ÉPÜLETET KÍVÁN KIVITELEZNI.

Az épület hasznos alapterülete: 53,34 m².

A beszerzésre a Kbt. 251. § (2) bekezdése alapján kerül majd sor.

Várjuk azon cégek jelentkezését, akik ajánlattevőként részt kívánnak venni a beszerzésben.

Cégnevüket, székhelyüket, fax-, illetve e-mail elérhetőségeiket, továbbá legfeljebb 1 oldal terjedelemben cégük bemutatását küldjék meg

Egy jó stilsztát is keresnek! (B. G.)

Maradj karcsú, igyál sok vizet!

■ A sima víz felpörgeti az anyagcserét és segít, hogy telítettebbnek érezd magad. Ne hagyj ki a diétás trükkök közül!

Az első szabály tehát, hogy a kezünk ügyében a kóla vagy a cukros gyümölcslevek helyett ásványvíz álljon, és valahányszor megszomjazunk, azt innunk a kávéval...

És tanuld meg, hogy a víz szóban rövid i-t kell írni! A Budapesti Piac című „országos információs hetilap” október 5-i számában találta egy (már) nem karcsú, de (még) éles szemű olvasónk, **Weérmezey Árpád**.

Közlemény

A ██████████ értesíti Tisztelt Előfizetőit, hogy 2010. December 27-ei hatállyal a Vodafone Általános Szerződési Feltételek az alábbiak szerint módosul.

Bevezetésre kerül:

1. A Díjszabás A fejezet 8. és a B fejezet 13. Pontjában a „Az Emelt díjas, díjkorlátmentes és emeltdíjas, díjkorlátos esemény alapú hang szolgáltatás díjai” címszavak alatti táblázat a következő adatokkal bővül:

Jó helyesírás- és nyelvhelyesség-ellenőrző programra bezzeg nem telik... (B. G.)

Ez aztán igazán vegyes bolt! (A képet és kísérszövegét rendszeres cikkíróinktól, **H. Varga Mártától** kaptuk.)

Vörös vércsét, karvajt és fülesbaglyokat engedtek szabadon a Budapest Állatkert munkatársai a Hortobágyon

A súlyos helyesírási hibák elérték a napilapokat is. (B. G.)

kült, és az együttműködés irányába vezette az ingadozókat. Sokan úgy gondolták: ha a Vatikán is partnerként kezeli a kommunistákat (gondoljunk csak az 1963-tól megindult vatikáni–magyar tárgyalásokra, az 1964-es részleges megállapodásra, a Mindszenty József 1971-es eltávolításáról fojtatott méltatlan alkudozásra, vagy épp Kádár János kommunista pártvezető 1977-es látogatására VI. Pál pápánál), akkor egy káplánt, esperest vagy püspököt mi tartana vissza az együttműködéstől?

Fojtott légkör volt, de mi folytassuk a helyesírási hagyományt! (Az Egyházüldözés... című könyvben találta: **Holczer József**.)

Húsz kisebb tó alakult ki Kiskőrösön a belvíz miatt

Egy újabb kis seb anyanyelvünk arculatán. (Beküldte: **Holczer József**.)

